

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

P E S E M K O S C E V

CVETKO GOLAR

Rdi se rdeča detelja,
blesti se v travi rosa,
in čez polje in travnike
gre v zgodnjem jutru kosa.

In pesem koscev v sinj doni,
in v valih pada cvetje,
in s petjem mladih deklic se
žari čez plan poletje.

Skoz beli dan in jasno plan
pojo, blešče se kose,
a kdo čez vas in cvet in klas
hiti, smehlja ljubó se?

Prelepa Mana se mi zdi,
hej, dečla, da ji para ni —
bo kosce napojila,
a mene poljubila.

B I N K O Š T N I P O Z D R A V

Le počivaj, plug in brana,
binkoštna nedelja je,
glasno pejejo zvonovi:
Danes dan veselja je!

Od planine do planine
veter kliče, vse zveni,
vriska njiva in dolina,
praznik binkoštni slavi.

Rožmarin in poljske rože
z oken vseh dehte, žare,
ptice, žita in valovi
v božjo čast pojo, šume.

In na zemlji vsej prelepi
mir kraljuje krog in krog,
v zlati slavi blagoslavlja
polje in pšenico Bog.

M A N O M J. L E N D O V Š K A

FRAN ELLER

Spomin živi svetel mi v duši zvesti
na Te, učitelj, izmed vseh mi mil,
ko drobna piščeta pod varstvo kril
si zbiral nas tam v hladnem, nemškem mestu.

Mejam čuvar na zlomu naših sil
dehtel po slavi nisi ne obresti,
le dvom je kljuval, trle so bolesti,
a Ti, poln jasne vere, si gradil.

Besede materine sladki glas,
da zagrenela so nam gesla tuja,
iz srcā smo Ti srkali njen kras.

Ti bil si nam, kar je valovom struja
in sémenom, da poženo se v klas,
ljubeči pramen, ki od smrti vzbuja.

P E S N I K

JANKO GLASER

Otonu Župančiču.

Sam, prerók,
sredi nas stoji —
kakor stolp visok
radio-postaje:
v molk zastrt drhti,
na vse kraje,
v vse strani
melodije v svet oddaje,
grom, šepet in vrisk in jok —
kakor stolp visok
radio-postaje.

Bogve kómu jih pošilja,
bogve kdo v srce jih svoje
— uglašeno — ulovi.
Tisoč dušam jih pošilja:
vsem — brez cilja;

v nepoznano daljo poje:
v vse strani!...

O, razpni
svojega srca anteno,
trepetaje mrežo njeno
zvoku tajnemu nastavi
tudi ti!

Naj pojoč te spreleti
čudežni, neznani tok
— vrisk in jok —
od njegà poslan v daljavi,
ki — prerók —
melodije svetu daje:
kakor radio-postaje
stolp visok!

S P O K O R N I C A

STANO KOSOVEL

Kakor v prognanstvu tu mrzlo je in temno,
kakor pod zemljo je pusto in žalostno,
žejno tolažbe.

Kakor se vrača brezdomec poln smrtnih ran,
strt od udarcev usode, bolan, bolan
v srcu od dražbe —

leno mrtvilo pesti me in tlači k tlom,
nosi iz varnih pristanov med brodolom
vihre življenja.

Kaj sem jih videla, kaj sem spoznala jih!
Toda ni enemu se ni približal vzdih
tega trpljenja...

O, da bi prišel! Kako sem ga čakala...
V urah samote solze sem pretakala,
vroče molila,

upov oklepala z roko slabotno se,
navduševala za vabo dobrotno se,
ko sem grešila...

Ni ga biló... Ko da svet je vsem čuvstvom tuj,
ko da je veletok isti izvor vseh struj —
bili so hladni...

Jaz pa živela in v dvomih gorela sem,
rasla, cvetela in skrito dehtela sem
veri — breznadni...

Daleč od mene vrvel je hrumeči svet:
vanj sem želela si, kakor čebela v med,
da se napijem

slastnih razkošij — če treba, i da umrem,
sklenem roké in s smehljam oči zaprem,
bedo pokrijem.

Gledala matere, zrla otroke sem,
nežne otroke — o božji sijaj očem! —
in hrepenela

kot hrepeni samo tisti, ki mu zaprt
vhod je v življenje novo, v odrešenja vrt,
in krvavela...

Ah, še živim... In še sanjam... Še čakam nanj,
ki bi povesti me mogel iz rosnih sanj
v živo resnico,

še sem pripravljena streči trpljenju, še —
dokler med tisoči ne razplamti srce
se v plamenico:

Nočem bučeče radosti in ne laži,
sebe darujte mi s čuvstvi resničnimi
osvobojenja —

nočem baržuna in svile in ne zlata,
hočem tišine v dnu morja in vrh neba,
hočem življenja!

C E L J S K A K R O N I K A

DRAMATSKI MOZAIK V TREH DELIH

ANTON NOVAČAN

PRVI DEL.

HERMAN CELJSKI

Osebe vse drame.¹

Herman II. Celjski.

Friderik

Herman Mlajši

Barbara, kraljica ogarska

Veronika Deseniška, žena Friderikova.

Blažena, žena Hermana Mlajšega.

Eneja Silvij Piccolomini, kaplan na celjskem dvoru.

Pater Melhijor, gvardijan samostana malih bratov.

Aron Salobir.

Jošt Soteški, poveljnik celjske straže in zaupnik starega
Hermana.

Vitez Herič, njegov pomočnik.

Poslanik kralja Tvrta.

Prvi, drugi, tretji žid. Aronovi tovariši.

Prvi, drugi, tretji dvorjan.

Prvi, drugi tlačan.

Jetničarka.

Nemi hlapec.

Dva paža.

Glasnik iz Budima.

Privid grbavega dečka, sina Hermana II.

Privid Hermana Mlajšega.

Zbor bičarjev.

Dvor. Tlačani. Hlapci. Straže — Bošnjaki. Slavnostni
gostje. Kôlo. Razno ljudstvo. Sluge.

¹ Glej Lj. Zvon, 1925, str. 1. in 392.; Lj. Zvon, 1927, str. 385., ter 1. številko letoš-
njega letnika.

Peto dejanje.

Dvorišče na gradu Ostrovcu. Zadaj grad z balkonom. Podvečer. Iz ječe se slišijo zamolki klici. Jetničarka ustavi Nemeга hlapca, ki nosi vedrico.

1. prizor.

Jetničarka in Nemi hlapec.

Jetničarka. Ni treba vode več. Kad je polna za kopanje. Zdaj pogledaj k Aronu, kaj hoče. Ta judek vpije kakor sraka. Ne da miru ves božji dan. Po stenah tolče in po durih kraspa. Poglej, poglej! Ko si pogledal k židu, se pa postavi tam ob vratih in poslušaj. In pridi mi povedat, čim zaslišiš rog. Gospo Veroniko moramo okopati, prej ko pridejo kraljevski lovci.

Pride Herič.

2. prizor.

Herič, Jetničarka in Nemi hlapec.

Herič. Kje je jetničar?

Jetničarka. Moj mož? Ga ni doma. Krog Ostrovca lovijo danes gospoda velik lov in so pritegnili tudi njega. Sama sem.

Herič. Ključe imaš?

Jetničarka. Imam. Zakaj bi jih ne imela?

Herič. Ključe od tam, kjer je naš Aron, tiste imaš?

Jetničarka. Že vem. Moj mož mi je naročil, da pridete in da vam ključe izročim in Arona. Tu so ključi.

Herič. Ne, sama ga pripelji.

Nemi hlapec se razburja in dela znamenja.

Herič. Kaj ta ne zna govoriti?

Jetničarka. V turški vojski so mu jezik odrezali. Sliši pa dobro in besedo razume. Kaj je? (Nemi hlapec kaže na zid.)

A, že vem. Kaplan je prišel. Ná ključe in pripelji Arona. (Nemi hlapec odide.) Ga vidite tam gori?

Herič. Črno oblečen mož. Nemara res duhovnik?

Jetničarka. Seveda je duhovnik. Kaplan Eneja Silvij je. Odkar imamo tu na Ostrovcu zaprto gospo Veroniko, prihaja vsako jutro in vsak večer in ji zapoje latinsko pesem. Bošnjaki so ga že pretepli, on pa se ne straši in prihaja. Razcapan je in umazan. Brade ne brije. Slišite? Že poje.

Glas Eneja Silvija (z obzidja). *Salve mundi domina,
coelorum regina.
Ave Maria.*

Herič. Zdaj je prilezel čisto na zid. Res, Eneja Silvij je. Kakor blazen.

Jetničarka. Blazen pa ni. Pravijo, da se je hudo zameril kraljici, ker je zagovarjal pred sodnijo gospo Veroniko. Ob službo je. Klati se okrog Ostrovca in maše ne bere. Slišite? Že zopet.

Glas Eneja Silvija (z obzidja). Salve virgo virginum,
stella matutina.
Ave Maria.

Herič (zase). Eneja Silvij! Tudi ti si žrtev njene strašne lepote. Beži, beži, da ne boš priča njenega žalostnega konca.

Jetničarka. Zakličite mu, naj gre. Ako ga zasačijo Bošnjaki, po njem bo zopet. Zakličite mu, zakličite.

Herič. Kako bi?

Jetničarka. Na glas zakličite. Znamenje mu dajte.

Herič. Duhovnik iz Siene! Beži, duhovnik.

Jetničarka. Razumel je in odhaja. Je že z zidu, je že na drugi strani. Hvala Bogu. Saj jutri ne pride več.

Herič. Kako ti veš, da ne pride več?

Jetničarka. Ali še ne veste? Vse se je zasukalo na dobro. Gospa Veronika bo prosta in danes že bo v milosti pri vseh, in jaz mislim, tudi v svojih pravicah. Kopel sem ji že pripravila in zdaj pojdem k njej in ji povem. To bo vesela, ubožica. Osem dni jo že imamo tu na Ostrovcu zaprto in ukaz je bil, da ji ne damo ne jesti in ne piti. Umrta bi bila, da ji nismo na skrivaj postregli. Gospod Herman je trd kot kamen, kraljica pa se je usmilila Veronike in zapovedala, da jo moramo danes skopati in v bela oblačila obleči in na lovsko pojedino pripeljati.

Herič. Da, da, ta lovška pojedina.

Jetničarka. Zakaj ne? Saj je Veronika gospa in žena mladega gospoda. O, velika gospa je. Ali mislite, da ne bo znala sedeti med gospodo? Čudni ste vi, vitez. (V daljavi lovski rog.) O, že prihajajo. Zdaj moram po gospo Veroniko.

Herič. Ne, ne hiti. Še prezgodaj bo zvedela.

Jetničarka. Ali ste vi pametni! Prostost ji nosim, pa pravite, da je prezgodaj. Zavriskala bo od veselja. (Nemi hlapec pride z Aronom Salobirjem.) Tu imate Arona. Ni nič kaj prida gost. Le vzemite ga. Tudi tega bi bilo dobro skopati. Ti, mutec, stopi za menoj.

Lovski rog v daljavi. Jetničarka in Nemi hlapec odideta.

3. prizor.

Herič in Aron Salobir.

Herič. Kako je, Aron? Si pripravljen?

Aron. Tako je, kakor drugi hočejo. Pripravljen pa sem korenito. Brez kruha ni napuha, brez peze pa jeze ne.

Herič. Torej, kar naprej. Naravnost na vrata.

Aron. Kam?

Herič. Zveš med potjo in tam, kamor moraš.

Aron. Žitek, pšenička, kolaček sladki! Povej, kam moram, kam?

Herič. Stopaj in ne vprašaj.

Aron. Črno steno mi staviš pred oči. Ako me pelješ v smrt, povej resnico. Smrti me ni strah.

Herič. Ne zadržuj. Sit sem že te rabeljske službe. Stopaj.

Aron. Ali kam?

Herič. Peljem te Bošnjakom, ki te zvečer popadejo in v temnem gozdu...

Aron. Zadavijo. To bo, kakor kmetič, ki da zanesti odvišno mačko v gozd. Ne, vitez Herič, ni še meni sojeno umreti. (Rog bliže.)

Herič. Lovci se vračajo. Ti moraš pasti, preden pade mrak.

Aron. Trenutek dragocen. Odkupim se.

Herič. Zlato preziram. Stopaj.

Aron. Odkupim se s tvojo dušo.

Herič. Ne blebetaj in stopaj.

Aron. Ukazano ti je, da si oskruniš roke s krvjo Veronike. Ali boš to storil? Kristjan si.

Herič. Kristjan sem.

Aron. Ako me izročiš Bošnjakom, zadaviš tudi slabo žensko. Zakaj tudi zločini imajo svoje prednike in vnuke. Izpusti me.

Rog. Na gradu žubor vračajočih se lovcev. Okna se razsvetijo. Na balkon pride Jošt Soteški.

Jošt (na balkonu). Herič! Herič! Kje si? (Jošt odide.)

Aron. Ne obremeni si vesti. Kristjan si. Izpusti me.

Herič (razveže Arona). Izgini!

Aron Salobir pobegne. Herič postoji zamišljen in odide. Na balkon prideta Herman in kraljica Barbara.

4. prizor.

Herman in kraljica Barbara.

Herman. Ne toži, draga moja hčerka. Omamil te je naš čisti gorski zrak in lov te je utrudil. To mine, ko zvečer zasiješ

v Celju pred poslanci kralja Tvrčka. Bodi mi vedra. Jasna bodi in pokaži, da nisi le kraljica po dolžnosti.

Barbara. O, dragi oče, oprosti me nocoj dolžnosti. Raztresena sem. Vse drugeje so moje misli.

Herman. Poslanstvo kralja Tvrčka nas čaka v Celju. Nocoj udarimo pečate na pergament, ki dvigne Celje in naš rod k vrhuncem svetovne zgodovine. Ta veliki trenutek naj gre mimo tebe?

Barbara. Ah, mimo misli in srca! Vsa čast in slava mi je prazna pena, dokler divja v tem srcu strast po maščevanju. On me je prezrl, tvoj mladi kapelan, in zdaj se klati brez dostojanstva tod okoli, kjer sluti njo. Ponižana, razžaljena sem, oče.

Herman. Malenkosti. Ukaz sem dal. Enejo Silvija poženejo čez mejo.

Barbara. In njo, Veroniko?

Herman. Izročil sem ti jo že. Vem tudi, kakšno kopel ji pripravljajš danes.

Barbara. Ti odobravaš mojo kopel?

Herman. Razžalila je tvoj kraljevski majestat.

Barbara. Da, smrtno me je žalila. In vendar, kako naj opravičim? Kako naj odvalim z vesti poslednji kamen? Le to mi še povej — in vedra bom in jasna.

Herman. Življenje je borba s kaosom. Kdor vlada, je v borbi s kaosom in v borbi z mrakom ni vesti. Bog je na strani svetlih.

Barbara: O, ti veliki mož.

Herman. Storjeno — ne bom grajal.

Kraljica Barbara se zasmeje divje. Oba odideta.
Prideta Veronika in Jetničarka.

5. prizor.

Veronika in Jetničarka.

Veronika. Odkod ta smeh? Tako prešeren in grozen je obenem. Jetničarka. Veseli lovci sedajo za mizo. Kmalu bodete med njimi tudi vi, gospa.

Veronika. Ti dobra žena, povej še enkrat, kdo ti je ukazal, da me vodiš v kopel?

Jetničarka. Meni — nihče. Naročili so le mojemu možu, moj mož pa meni, preden je odšel na lov.

Veronika. Priti bi morali vsi, ako mi je odpuščeno.

Jetničarka. Saj pridejo. Ko se okopate, vas oblečem v bela oblačila — in potem pridejo vsi k vam, gospa.

Veronika. Je on med lovci? Ali si videla gospoda Friderika?
Jetničarka. Če je med njimi mladi gospod, ne vem. Nisem ga videla. Mislim pa, da je.

Veronika. Meni je v duši temno. On bi moral biti prvi tukaj, on ne bi šele čakal, da mine moja kopel.

Jetničarka. Nikar, gospa, nikar. Nikar si delati skrbi. Saj veste, kakšni so gospoda. Na lovu skupaj, za mizo skupaj. Še v grob skupaj ležejo.

Veronika. Zakaj si rekla: Grob?

Jetničarka. Za Boga svetega! Tako sem rekla, da še v grob gospoda skupaj ležejo. Kaj je to hudega? Občutljivi ste, gospa. Veliko ste trpeli po nedolžnem, zato ste plašni.

Veronika. Meni je tesno od tistega smeha. Kakor da mi kroži nad glavo črni vran.

Jetničarka. Slabi ste, zato te misli, gospa. Te misli so kakor netopirji, ki švigajo krog glave, pa nič ne storijo. Bojimo se jih pa le. Kar stopite naprej. V kopel. (Na gradu godba.)

Veronika. Med lovci je tudi kraljica. Kaj ne, da je?

Jetničarka. Saj sem vam že rekla, da je. Zato, da vas pove-ličajo, je prišla sama kraljica. Veselite se. Roke si podaste z vsemi, objamete se in poljubite. Posadé vas na sred mize med kraljico in mladega gospoda. Še mračnogledi Herman se nasmehnejo in vas pozdravijo z nabitnico. Čaka vas velika sreča, gospa. In ko bode v časteh, vas prosim, spomnite se včasih tudi mene. Prva sem vam oznanila prostost.

Veronika. Pojdiva. O, da bi s to kopeljo izmila s sebe vso grenko preteklost in se povrnila v njegov objem presrečna, kakor sem bila, ko sem mu prvič rekla, da ga ljubim.

Jetničarka. Vse bo tako. Le brez strahu, gospa.

Veronika in Jetničarka odideta.
Prideta Jošt Soteški in Herič. Mrak.

6. prizor.

Jošt Soteški, Herič, Jetničarka.

Jošt. Ne slišiš? Zapljuskala je voda. Zdaj je čas. Muditi se ne smeva, tudi trenutka ne.

Herič. Ne, jaz ne morem. Ubijati je greh.

Jošt. Naenkrate? Mevža. Posekam te s tem mečem.

Herič. Jaz se bom branil. To mi je dolžnost. Zavratno pa ne bom ubijal.

Jošt. Zakujemo te v živi grob. —

Herič. Človek je vreden več kot voda, zrak in solnce. Ne bom ubijal.

Jošt. Ukaz je tak, ti moraš.

Jetničarka pride iz kopalnice.

Jetničarka. Pst! Pst! Le mir! Tu notri se kopa gospa Veronika in hoče mir. Gospoda, poravnajta svoj prepir drugje. Ona je nemirna, vsak šum jo plaši. — Zdaj grem po oblačila. Oh, kako bo krasna v belem oblačilu.

Jetničarka odide.

Jošt. Ti nočeš?

Herič. Kristjan sem.

Jošt. To plačaš s svojo glavo.

Jošt plane v kopalnico. Herič postoji.

Veronika (znotraj). Kdo si? Pomoč!

Herič. O, groza, groza! Zdaj hitro stran čez celjske meje.

Herič zbeži. Pljuskanje vode v kopalnici. Tišina. Jošt Soteški pride.

7. prizor.

Jošt Soteški sam, potem Jetničarka in Nemi hlapec.

Jošt. Kako je težka ta moja roka zdaj. Prstov ne skrčim več. Jaz sem zadavil žensko. Kako je trepetalo belo telo. Njene široke oči me gledajo iz vode. Zasukale so se nazaj in svet se je zasukal. Herič, Herič... Kam zdaj? Kam zdaj? Zvesti oproda Jošt, kam zdaj? Pod ščitom Hermana, na vojski, sem klal ljudi kot ovce. In — nič. Tu pa je nekaj, kar ni prav. Samo za las ni prav. Za tenek las. Na njem visim navzdol in težka roka ta me vleče v brezno.

Prideta Jetničarka z oblačilom in Nemi hlapec.

Jetničarka. Ti postoj tu, dokler se ni oblekla. Morebiti ji bodeš na pomoč. Po kopanju bo slaba.

Jetničarka odide.

Jošt. Haha. Po kopanju bo slaba? Po kopanju je močna, da vse potegne za sabo. Ta roka je že ohromela in kmalu se posuši tudi volja, ki ji je velela davit beli ženski vrat. Tudi jaz sem hotel. To je tisti tenki las. O, Herman, Herman, po kopanju je močna. Od nje se jamejo krčiti tvoje meje.

Jetničarka (znotraj). Joj! Utonila je, utonila. (Pride.) Gospa Veronika je utonila. Mrtva je. (Odide na grad in kriči.) Veronika je mrtva. Mrtva je Veronika.

Jošt. Mrtva je. Zdaj bodi — zob za zob. Življenje moje, nagni se, življenje moje, padi.

Jošt odide. **Nemi hlapec** gre v kopalnico in prinese zavito truplo **Veronike**. Na gradu nemir in beganje ljudi. **Pride Herman** s spremstvom.

8. prizor.

Herman in **Trije dvorjani**.

Herman. Posvetite v obraz nesrečnici. Da, to je ona, nesojena družica mojega nepokornega sina. Zdaj so utihnili za večno njena usta. Preglasno so ponavljala, kar ni bilo mogoče. Tako se iz svetovja zvezd utrga drobna zvezda in se utrne v brezno, zakaj v sijaju njenih večjih sester ni bilo za njo prostora. Jaz te obžalujem mrtvo, **Veronika**. Za živa nisi me hotela in nisi mogla me ubogati, jaz pa ti nisem smel slediti s široke ceste na ozki kolosek. Pokličite mi patra **Melhijorja**, da jo pokoplje na posvečenem groblju v **Braslovčah**. Tudi naj stopi kdo nemudoma do **Friderika** v celjski stolp in mu obzirno z odlašanjem resnice in po kapljah napove to strašno zanj novico. Moj zvesti **Jošt**, stori mi to službo.

Prvi dvorjan. Kje si, **Jošt Soteški**?

(**Pride Drugi dvorjan**.)

Drugi dvorjan. Ne kličite, ker ga ne dokličete. **Jošta** ni več med živimi.

Prvi dvorjan. Recite, kaj se je zgodilo?

Drugi dvorjan. Ko sem hitim pod vrtnim drevjem, zadenem v mraku ob viseče truplo. Pogledam bolje: Lejte, to je **Joštov** počrneli obraz — in ob truplu — v pest skrčena desnica.

Herman. Sem vedel, da se zlomiš, **Jošt**. Tik za to tvojo žrtvijo je tudi tebe v snop povezala ledena žanjica. Bil si mi dober sluga, hvala ti. Prepeljite ga v njegov rodni kraj. A k **Frideriku** stopim sam.

Rog. **Pride Tretji dvorjan**.

Tretji dvorjan. Pošilja me kraljica, češ, da ne utegne čakati. Nenadoma je zapovedala sedlati konje in zdaj je oddirjala s spremstvom proti **Ogrom**.

Herman. Ženske imajo živce. Žal, da ne bo kraljice, ko sežemo nocoj po kroni. Sedlajte konje tudi nam. Ti, mutec, stoj pri njej na straži, dokler ne pridejo pogrebci. A mi se dvignimo iz mračnih teh prostorov in pojdemo v življenje. V tem velikem prepiru z usodo smo ohranili jasno misel.

Herman s spremstvom in dvorjani odide. **Nemi hlapec** boža **Veroniko** po laseh. Mesečina. **Eneja Silvij** pride in začne mrmraje moliti kraj mrliča. Za njim pride **Aron Salobir**.

9. prizor.

Eneja Silvij in Aron Salobir.

Aron. Duhovnik iz Siene...

Eneja Silvij (moli). — — «in v grehah je spočela me mati moja»...

Aron. Zlo in dobro sta si odslej zaveznika, da se ohrani dobro. Bog je ravnovesje.

Eneja Silvij. Bog je čuječ!

Eneja Silvij in Aron Salobir si podasta roke preko trupla Veronike.

Zavesa.

Konec Prvega dela trilogije.

S E R E N I S S I M A

Z G O D O V I N S K I R O M A N — J O Ž E P A H O R

IV.

(Nadaljevanje.)

Hlad je kipel iz morja in si iskal vhodov v poslopja ob Velikem prelivu, ko se je ustavila črna gondola pred širokim stopniščem Mocenigove palače. Štiri bakle, ki so gorele pošev na marmorno ozidje, so metale krvavo, fantastično luč v nemirno vodo. Dve gondoli sta se zibali privezani med šestimi lesenimi stebri, ki so stali v morju in stražili pred palačo. Na stopnišču sta čakala dva mrka moža, ki sta pomagala prihajajočim iz ladjic. Bila sta v kroju, ki je ves spominjal na vojaškega; ni se pa opazilo, da li sta kakorkoli oborožena. «Zadnja sva,» je dejal Vendramin ter je z lahkim skokom odhitel po stopnicah. Golja pa je stopal za njim s posebnim občutkom v srcu, zakaj prvič je šel v patricijsko hišo kot gost in ne kot sluga. Ozka veža in stopnice so bile tajinstveno razsvetljene z živo-barvnimi balončki, v prvem nadstropju pa se je odprla razkošna, prostrana dvorana, ki je blestela v luči. Zidove so preprezale težke perzijske preproge, na dnu dvorane, pod ogromnimi steklenimi vrati in okni, ki so tvorili vso zadnjo steno, pa je bil postavljen pód z več stopnicami. Bil je ves zavit v orientalske preproge ter izpolnjen z nizkimi divani in tabureti. Na desni in levi strani dvorane so stale masivne črne mizice, na njih pa srebrne buče in srebrne čaše.

V dveh skupinah so stali v dvorani povabljeni, ko sta došla Vendramin in Golja. Iz ene gručice se je izvil mož petdesetih let, dasi jih je kazal več, upadlega obraza in črne brade, ki je dajala

licu posebno bledico. Počasi, s premišljenim korakom je šel prihajajočima naproti.

«Mocenigo!» je pošepnil plemič Golji. «Sam sprejema!»

Mocenigo je plemiča ljubeznivo sprejel; videlo se je, da se dobro razumeta. Takoj nato pa se je obrnil h Golji.

«To je torej novi častnik,» je dejal prijazno. «Mnogo smo čuli o vas in moje bo veselilo, da ste nas počastili.»

Dasi se je videlo, kakor bi patricij ne bil prav zdrav, je vendar, sodeč po govoru in kretnjah, stal mož tudi telesno na višku svojih moči.

Golja se je poklonil, iznenaden, da ga poznajo, Mocenigo pa ga je motril, kakor bi hotel videti skozenj.

«Morski volk,» se je smejal Vendramin; «le škoda, da ima hudo napako: mlad je še, veliko premlad!»

«To ni napaka,» odgovarja Mocenigo, «to je nekaj, kar človek vsak dan bolj ceni. Življenskega eliksira še niso našli!»

Patricij jih pelje še k drugim — bilo je pet novoimenovanih častnikov in ž njimi artiljerijski major, na glasu kot poseben poznavalec Levanta — da se ž njimi pozdravijo. Nato pa vstopi dona Mocenigova s hčerjo, v spremstvu dveh pažev, ki sta nesla vsak svojo vazo vrtnic, belih in rdečih.

Major se vzravna, stopi pred dami, prikloni se globoko, spustivši desno roko proti tlom, in predstavi potem mladce povrsti.

«Skrbela sem, da ne boste sami,» pravi dona Mocenigova ter s smehljajem ogleduje mlade ljudi. «Toda pokažite prej, da ste vredni!»

Mladci strmijo in pričakujejo pojasnila, kako naj se izkažejo. Niso vedeli, ali se gospa šali ali misli resno. A še preden kaj izpregovori, prime njena hči Goljo za roko in povabi mladeniče s seboj. Šli so v sprejemnico, kjer je čakalo pet patricijskih hčera, prijateljic hčere Mocenigove. Tam so se razvrstili v dvojice in odšli nato v počasnem sprevodu v dvorano. Par za parom se je poklonil pred gostiteljico, ta je pa odrejala, kam naj sedejo. Vendar se je vse vršilo neprisiljeno in domače, da so se mladi ljudje naglo otresali zadrege. Pripomogel je k temu Vendramin, ki se je kar sam postavil ob stran patricijki in svobodno delal opazke ter se šalil, da so bile vse oči obrnjene vanj. Tudi je pričel razdeljevati vrtnice, češ, da bodi ta večer v znamenju belih in rdečih rož.

Golja in Mocenigova hči sta sedla zadnja, in sicer k mizi, kjer sta že bila Mocenigo sam in major v živem razgovoru.

«Ali veste, da vas poznam že od onega dne, ko ste se vrnili v Benetke?» je pripovedovala patricijska hči Golji. «Videla sem

vas, ko ste šli na poveljstvo. Saj vam lahko povem, vedela sem, da vas čaka posebno odlikovanje.»

«Vedeli ste?» se je zavzel Golja. «Kako je to mogoče?»

«Prav lahko! Saj so toliko govorili o vas!»

Natočila je vina in je kramljala, koliko je že čula o njem.

«Znani ste z Vendraminom, ne li?» ga je vprašala.

«Ne mnogo! Z drugimi bolj!» je dejal Golja ter se je zagledal v njen obraz, ne da bi vedel, kaj naj še reče. Čudno mu je ugajalo njeno belo lice, njene modre oči, njeni pšenični lasje, iz katerih je žarel rdeč nagelj.

«Tudi to sem zvedela, odkod ste doma,» se je zabavala ž njim ter se je smehljala njegovim zadregi. «Tudi jaz nisem Benečanka,» je dostavila po srbsko. «V Dubrovniku sem rojena, tam sem preživela prvo mladost. Moj oče je bil zašel tja kot ubog plemič, seznanil se z Dubrovčanko in se je ž njo poročil. Davno je že temu.»

Vendramin je med tem prišel z dono Mocenigovo do njih mize. Vzel je živordečo vrtnico in jo izročil gospici. Nato je vzel drugo, belo, in jo dal Golji.

«Najvrednejšemu!» je dejal s poudarkom. «Pa glej, da jo čuvaš! Da je ne izgubiš o prvi priliki!»

«Zapomnite si, da govori Vendramin!» se je zabavala gospa in uprla oči v mladega mornarja. Ni se mogla ločiti od njega, Golja pa je šele zdaj prav videl njen obraz. Mocenigova je bila vsaj deset let mlajša od moža in je sijala samega zdravja. Njena polt blondinke ni bila tako bela in nežna kot hčerina. Žarela je v polnokrvnosti. Ves materin obraz je kazal neko silo. Spodnja čeljust je bila izdatna in slastno zaokrožena, zobje beli in močni, v živem nasprotju z rdečimi ustnicami. Njene oči pa so bile polne neugašenih plamenov.

«Lahko bi nam bili že prej pripeljali tega junaka v hišo,» se je okrenila gospa k plemiču in mu očitala, ko se je nagledala mladca.

«Kdo pa ga je poznal?» se je branil Vendramin. «Z morja na morje se je vozaril in ni mislil drugega ko to, kako se bo trgal in lasal. Če bi mu bili ob kateri takih slovesnih prilik razčesnili butico, bi se on in njegovo junaštvo končalo na dnu slane vode. Ljudovlada bi imela zanj pohvalno besedo, ki je ne bi več slišal; morda pa še tiste ne! To je junaštvo, vidite!»

«Zamudo boste popravili,» je zagrozila patricijka, ki je spet jela opazovati Goljo. On pa je zdaj lahko videl sirovo lepoto njenega zdravega, izzivajočega obličja.

«Kaj pa s prigrizkom?» se je obrnila nato k hčeri. «Rekla sem že, da je to tvoja skrb.»

«Ali naj se že servira?» vpraša hči.

A ni čakala odgovora. Vstala je, namignila eni izmed prijateljic in povabila tudi Goljo s seboj.

«Aha, si prišel v šolo!» se je smejal Vendramin za njim. «To vse je bilo bore malo, kar si prestal neviht na morju! Na kopnem te šele prav izučimo.»

Golja ni odgovoril ničesar. Vsa ta nenavadna naklonjenost mu ni bila povsem razumljiva, toda laskala mu je. Nov svet se je odprl pred njim in zdelo se mu je, da ga objema s sto skrivnostmi. Preživel je toliko let v zatišju tesnega, med tisoče drugih izgubljenega beneškega preliva prepuščen sam sebi, svojim sanjam in nagnjenjem. Preživel je nato čisto novo dobo, na bojišču in sredi morja, priklenjen na samoto ladje in na okove železne vojaške pokorščine, kakor samotna žival, daleč od ljudi in na onem obodu, kjer je samo še boj: edina oblika, ki jo je poznal od vsega zapletenega meteža človekovega neumornega prizadevanja, da živi ter si napravi kolikor mogoče lepo in prijetno to življenje. Zdaj je stopil v nov svet, v neznano zemljo. Z ladje, na kateri ni bilo več niti kruha niti pitne vode, je stopil v bleščečo dvorano. Zašel je med ljudi, ki so zrastle iz bogastva, kakor on iz siromaštva, in ni vedel, kje se dotika teh ljudi in kakšne vezi naj bi ga še vezale z njimi.

V kuhinjo ga spremljajo zmedene misli in spet v dvorano, kamor sta gospici prinesli raznovrstnih mrzlih jedi in sladčic. V velikem, iz najfinejših steklenih niti pletenem košu, beneškem izdelku z otoka Murana, je nesel za njim kruh in pecivo ter se nehote spomnil Lorenza. Kaj bi dejal, če bi ga videl ta trenutek? Namežiknil bi poredno z levim očesom in ga smešil: Si ti, Just? Ali si res ti? Kam te je zanesla pot v to tujo palačo? Med te tuje ljudi? Kam si krenil iz naše družbe in kako ti je, čuj?

A jedi so bile naglo porazvrščene med goste in Golja je spet prisedel k Mocenigovi hčeri, ki ga je povabila na svojo stran. Otresel se je sitnih misli. Dekle pa mu je še natočila vina in ponudila jedi.

«Ali pa veste, kako mi je ime?» ga je vprašala. «Gotovo že veste, kaj?»

«Seveda vem!» je odgovoril Golja, ki mu je spričo prijaznega dekleta prešla prva negotovost.

«Nič ne veste!» ga je zavračala. «Takega imena ni v Benetkah! Zato vam ga sama povem: Neva mi je ime. Vam ugaja ime?»

«Seveda mi ugaja!» je odgovoril.

«To pravite iz vljudnosti. Kdo ve, kakšno ime ugaja vam! Morda Amelija?»

«Tudi to je lepo ime.»

«Ker je Amelija lepa. Saj poznate to tiho lepotico?»

«Amelijo? Katero Amelijo?»

«Vendraminovo sestro. Vidite, kako jo zatajujete! Ni lepo od vas!»

«Motite se. Kako naj jo poznam?»

«Ne zahajate k njim? Res ne?»

«Nikdar še nisem bil pri njih.»

Mocenigova hči je oprla podbradek na roko in se je zagledala nekam v dvorano. Smehljaj ji je izginil z obraza, na njem pa so se pokazale spet one značilne, fine črte, ki so jo tako ločile od matere in ki so ji dajale izraz rahle otožnosti in utrujenosti. Pa se je naglo otresla in je spet vprašala:

«Kakšno ime vam je torej najljubše? Povejte!»

«Preveč je ženskih imen, da bi vedel najlepše!» se smeje Golja. «Povejte vendar!» je silila. «Ali povejte vsaj, katero vam je bilo najljubše tu v Benetkah ali kje doli na Adriji, v Zadru, Splitu, kjerkoli!»

«Pa povejte vi, katero izmed moških imen je najlepše!» zavrača Golja šaljivo.

«Dolžnost je, da odgovorite vi!» odvrne Neva. «Vidite, kako se potajujete! Vprašala pa bom plemiča in on mi pove vse, vse o vaši izvoljenki, da veste!»

«Ali mislite, da vam pove?» se je šalil mladenič. «Nič ne boste zvedeli, niti črke!»

«Vse, kar bom hotela!»

V dvorani je postajalo živahneje, le včasi se je tu in tam utrgala nit. Dona Mocenigova se je pomudila zdaj pri teh zdaj pri onih, prisedla, da se ne bi gostje dolgočasili, pa šla spet drugam. V resnici že ni bila več mnogo potrebna, in plemič jo je naposled odpeljal po dvorani na balkon. Vedel je, da pridejo včasi državne tajnosti tudi do ženâ beneških velikašev, čeprav niso niti Consiglieri niti Pregadi, in rad bi čul, kako presojujejo na najvišjih trgovskih in denarnih mestih veliki spor med Serenissimo in sultanom. Znano mu je bilo, da se uveljavljata dve struji, zmerna in neizprosna, ki hoče vojno. Zato je po ovinkih poizvedoval, kaj menijo Mocenigovi o vsem tem.

Toda patricijka je ostala nedostopna in plemiču je zamrzelo. Mi ne zaupajo? je zasumil. A ni se izdal in hitro se je skrnil za duhovit dovtip, da ne bi bilo čutiti njegovega opreznaja.

«Rekli bodo, da sanjariva na balkonu, pa še brez mesečine! Ali se vam ne zdi, da morava nazaj v dvorano. Kaj menite?»

«Zdaj res ne vem, ali se bojite njih ali — mene!» pravi gospa s smehom ter meri plemiča s plamtečimi očmi, da mladi mož za trenutek ostrmi. «Kaj nisem morda nevarna?»

Vendramin se je takoj ovladal.

«Res, nevarni ste, gospa!» odgovori trdno in ji nepremično gleda v oči, da sama ne ve, kako naj razume to.

«Torej pojdiva!» pravi Mocenigova, si položi desnico na visoke prsi in stopi v dvorano. Plemič gre za njo. A ko vidi, da gospa molči, se ustavi, globoko pokloni, odide nemo na desno in leže na eno izmed preprog, obrnjen proti družbi.

Ali bo hotela biti užaljena? se vprašuje in zre za njo. Kako bo razumela, kar sem napravil?

Patricijka ni zamerila. Nenadoma se je okrenila, kakor bi se bila premislila, in šla k njemu.

«Dobro vem,» je dejala prijazno, «plemič ste in ne samo po krvi!» «Drugega nimam kot ponos!» je odgovoril odkrito ter je hotel vstati.

«Pa ne, da bi se premislili?» ga je že grajala Neva, ki je bila opazila, da je šel plemič na preproge, ter je prihitela bliže. «Vsi se vam pridružimo! — Gospoda, vabljeni ste semkaj!» je klicala po dvorani.

Pripeljala je že s seboj Goljo, nato pa šla iskat prijateljic, ki so veselo čebljajoč posedle in polegale po dvorani.

«Carigrad je naš, Amazonke ga zasedajo!» se smeje plemič. «Skrij se, krilati lev!»

«Oho, le počasi!» ga zavračajo gospice. «Kakšne bitke pa ste že bili vi? Nam ne bi hoteli pripovedovati svojih vojnih spominov? Saj vam bomo rade verjele!»

«Hočete dokazov?» se šali Vendramin.

«Hočemo jih!» odmeva soglasno.

Plemič si je odpel suknjič pod vratom in razgalil levo ramo, da se je pokazala široka brazgotina, ki se je vlekla vzdolž prsi.

«To je spomin izpred Dardanel,» pravi. «Kako sem se zlizal, sam ne vem. Teden dni sem se boril z mrzlico. Hočete videti še drugih spominov?»

Dekleta molče, zato pa se plemič takoj spet prične šaliti, ali res verjamejo, da je bil kdaj pred Dardanelami.

«Samo pogledjte me,» nadaljuje, «kakšen gladek salonski bojevnik sem! Saj še oddaleč nisem videl Dardanel! Hočete, da gremo skupaj tja dol? Prav kmalu bo priložnost! Ali mi daste roko, da greste?»

«Evo vam roke!» pravi Neva ter mu jo ponuja od daleč. Plemič pa je takoj pokonci, prime Nevo in je ne izpusti več.

«Prosim, kar takoj, kaj bi se umikali!» se smeje plemič. «Kar z menoj!»

Hočeš nočeš se dekle vda in Vendramin jo odpelje v sredo dvorane, šepetaje ji nekaj na uho. Hkrati dvojica oživi in izgine skozi stranska vrata. Pa se kmalu vrneta in z njima stopita v dvorano dva godca z ulice. Ploskajoč jih pozdravljajo dekleta. Plemič in Neva pa gresta pred patricijko, se priklonita in čakata. Z zadovoljstvom ju Mocenigova opazuje, nato pa rahlo prikima z glavo in godca pričneta počasen plesni košček.

Kakor dva otroka se primeta Vendramin in Neva za roke ter gresta v sredo dvorane, kjer zaplešeta premišljeno, prožno in lahno, da se ju družba ne more nagledati. A kmalu končata in plemič naznani na svoj šaljivi način, da se je ples pričel in da naj ga ne zamudijo.

Med tem ko se tabureti naložijo s pecivom in z likerji, se ples že razvija. Mocenigova hči je spet pri Golji.

«Boste plesali?» vprašuje.

«Ne plešem,» odgovarja Golja, «in nikdar mi ni bilo tako žal kot danes!»

«Škoda! Pa še jaz ne bom!» pravi dekle in sede na divan poleg Golje.

«Ali nikdar niste plesali?» ga začne spet izpraševati. «Če je tako, bom res še verjela, da vam ni nobeno ime najlepše!»

«Nisem vajen lagati, mornarji ne lažemo!»

Golja je odgovoril iskreno, zavzet radi Nevinih besed, da ne bo plesala. Od mladih sta bila namreč sama tu, na teh preprogah z vzhoda, le še Mocenigo in major sta na drugi strani živahno razpravljala o Levantu. Vsi drugi so plesali.

Godba je umolknila in plesalci so se vrnili na preproge in divane, razgreti in zasopli, a nikakor ne utrujeni. Razgovor je žuborel, dovtipi so se križali. Družba je oživela kakor da se vsi že davno poznajo. Gospice so opazile marsikako nerodnost mladih družabnikov, ki niso bili vajeni patricijskim dvoranam beneškim; namigovala so si skrivaj ter si pošepetavale, a žalile niso nikogar. Ko pa se je spet oglasila godba, so že bile mlade dvojice na plesišču.

Vendramin ni prezrl Neve, ki je samevala z Goljo. Prišel je k nji ter jo povabil:

«Gospica, ali ni to prevelika žrtev?»

Hudomušno je pogledal Goljo, češ: oprosti, ker te ponižujem!

Dekle se je branilo, a plemič jo je pregovoril:

«Saj Golja komaj čaka, da si prebere družico! Ali si jo more, če ne greste plesat?»

«Kaj res?» se je obrnila Neva k mladcu ter ga izpraševala z veselimi očmi.

«Ni res!» je ugovarjal Golja. «Toda zaplešite meni na ljubo. Rad vas gledam, ko plešete!»

«Ali vidite?» se smeje plemič. «Tako je, kot sem dejal!»

Odšla sta plesat, Golja pa je prisedel k Mocenigu in majorju. Sledil je z očmi Nevi ter poslušal razgovor med patricijem in častnikom.

Veletržec je pripovedoval, kako je tekom zadnjega leta popolnoma preuredil svoja skladišča v Orientu. Glavno zalogo je prenesel iz Carigrada v Aleksandrijo, ki je izven spornega ozemlja, podružnice po maloazijskih in sirijskih mestih pa je združil in povečal, tako, da so ostale le v večjih mestih. Tu ni tolike nevarnosti. Spričo grozeče vojne je sklenil z levantskimi trgovci pogodbe za vsak slučaj, da preide bogastvo v njih roke, ne da bi on sam trpel preveč škode. Vse to je stalo truda in tudi žrtev, toda pripravljen je. Naj se stvari razvijajo v prihodnje kakorkoli, vse gre po nekih zakonih, ki jih skuša razkriti in s katerimi računa. Vojni pohodi polmeseca tržejo prometne zveze, povzročajo negotovost na trgu, rušijo red in širijo brezvladje. Nihče ne čuti tega tako kot trgovina. Roparstvo narašča, število pogrešanih beneških ladij govori o tem, zavarovanje je vsak dan dražje, lakota sili v Benetke. Po njegovem, Mocenigovem mnenju, so teh razmer v veliki meri krivi beneški veletržci sami. Tudi velika trgovina je umetnost. Če se vodi z mečem, ne uspeva. Tega Benečani niso vedno razumeli, pa so iskali trgovskih zvez samo s silo. Zato pa se kažejo zdaj vsepovsod sovraštvo in nevarnosti. Tako je modroval Mocenigo, pa ni izdal, kako se je pripravljal, če bi se vojna začela kar čez noč.

«Mislim, da gledate le trenutni položaj,» ugovarja major. «Poglejte na široko, pa lahko vidite, da ima vsako stoletje kak poseben pomen za nas. Od stopnje do stopnje gremo za svojimi cilji. V desetem stoletju smo segli v Levant, nato smo ga zavojevali. V tem stoletju smo si pa razvili diplomacijo, da si — po firenškem zgledu — mirnim potom zagotovimo že davno zasedene zemlje. Naši diplomatje so na višku. Tudi divji koran vam uženejo v rog. Zato ne verujem v vojno. A če bo potrebna, jo bomo bili krvavo in zares! Častne vam besede!»

«Firenca govori proti vam,» pravi Mocenigo. «Nikdar niso vihteli meča in z ognjem in krvjo niso širili svojega trga. Gledali so, da so dosegli dobro trgovsko pogodbo, in če ni šlo drugače, so jo kupili. Ljudovlada pa je vedno pripravljena na pokolj. Neprestano imamo brodovje v Levantu, kakor da še danes zapojo signali

za spopad. Potem ni čuda, če krščenemu Židu v Carigradu vsa beneška diplomacija ne more do živega!»

«Mislite Nassija?»

«Da, tega pustolovca, ki križa račune poltisočletni gospodarici v Adriji in Levantu!»

Golja je živo poslušal razgovor, zakaj nikdar ni čul teh stvari, dasi je že leta križaril po morjih ljudovlade. Ta mož torej, eden izmed najmogočnejših Serenissime, ne odobrava, da se suče meč? Da se strahujejo zemlje, v katerih trgujejo Benetke? Ali ne vé, da gnezdi v njih piratstvo? Ko bi le enkrat stopil na ladjo, pa se spoprijel na življenje in smrt z razbojniki, o, kako naglo bi sodil drugače!

Silno je mikalo Goljo, da bi povedal svoje misli, toda pred mogočnim patricijem ni imel danes še poguma. Pa tudi godba je prenehala, plesalci pa so se ustavili in vrnili na svoje prostore. Plemič je pripeljal Nevo do Golje in omenil majorju, da je polnoč minila.

«Potem je čas, da odidemo,» je dejal major ter se ozrl po mladih vojakih, kakor bi jih hotel opozoriti na odhod. Mocenigo je sicer omenil, da nimajo nikake sile, toda ura odhoda je bila določena vsem skupinam že pri generalnem poveljstvu.

Major je spregovoril nekaj zahvalnih besed v imenu mornarice, nato pa je sledilo slovo, kratko in vojaško. Mladci so bili takoj skupaj, le Vendraminu se ni nič mudilo.

«Bolje bi bilo, da sem molčal!» se je šalil. «Ali ne, Golja? Lepi fantje to, ki se jim tako mudi spat! Kaj pravite, gospica Neva? Tak cvet ljudovlade, pa leze že opolnoči domov. Kam to pride?» «Če ne bi poznala majorja, bi ga skušala prepričati, da je pre-zgodaj,» pravi dona Mocenigova; «a je neizprosno, kadar je odgovoren!»

«Pa zapešiva v znamenje protesta!» predlaga plemič, stopi pred gospo in se prikloni.

«Ko bi kaj izdalo!» se smeje Mocenigova. «A je vse zaman!»

«Koliko časa ostanete v mestu?» vprašuje Neva Goljo. «Čula sem, da morda več mesecev. Ali pridete spet k nam? Lahko se odškodujemo za danes!»

«Izvrstna misel!» pravi Vendramin. «Naravnost tolažilna! Toda slovo je pa vendar težko in opolnoči še najbolj!»

«Vas pa spremimo!» se smeje Neva.

«To se pravi, da nas pošiljate domov. Veseli me!»

Prožno so hiteli mladci po stopnicah, da so žvenketali meči ob gladkem istrskem marmoru stopnic. Spodaj so še gorele plamenice

in gondoljerji so čakali pripravljene, služabnika pa sta odrejala, kako naj se razvrste prevozniki.

«Ali boste še prišli k nam?» je vprašala Neva, ki je bila pridržala Goljo. «Povejte po pravici!»

«Če bom le smel!» je odgovoril ta brez pomišljanja in je čakal na stopnicah.

«Pojdiva!» je dejalo dekle kratko ter je hitelo navzdol v vežo. Mladi častniki so že bili v gondoli, major in plemič pa sta čakala zunaj.

«Ali ste ga vendar našli?» se je začel smejati Vendramin, ko je ugledal Goljo. «Izgubil se nam je bil na poti!»

«Trenutek počakamo!» pravi Neva. «Gremo skupaj po Velikem prelivu. Takoj pridejo dekleta!»

Nato pa ukaže dvema mladcema, naj se preložita v eno izmed praznih gondol.

«Kam pa denete mene?» draži plemič. «Nocoj se hočem voziti sam!»

«Takoj boste videli!»

Dekleta so že prihajala in vsa veža je bila polna hihitanja. Ena je prinesla Nevi šal in svilen plašč, a ta ni utegnila, da bi se ogrnila. Oddelila je prijateljice v gondole, določila v eno majorja, plemiča in Goljo ter se jim pridružila z dekletom, ki ji je držalo plašč.

«San Vitale!» je še ukazala, in trije gondoljerji so se hkrati uprli v vesla. Krenili so v sredo Velikega preliva, kjer je bila voda čisto temna. Na obrežjih je bilo še živahno, iz medle svetlobe so se kazale tajinstvene postave in temne sence, o katerih se je zdelo, da rasto iz noči in tonejo spet vanjo. O polnoči je bilo mesto še polno življenja, dasi so se po ogromnem požaru v ladjedelnici hiše bolj zgodaj zapirale ter je splošna nezaupljivost preganjala običajno veseljaško brezskrbnost.

Enakomerno so se zibale gondole po prelivu navzgor. Voda je bila mirna in vožnja ob tej uri nič manj lepa kot v opoldanskem solncu, ko sije vse neizmerno bogastvo nešteti palač pred strmečimi očmi. Pročelja hiš so bila sicer zasenčena s krili noči, toda nešteto oken se je še svetilo in plamenice, ki so žarele še marsikje, so se tako živo zrcalile v morju, da se je zdelo, kakor bi se ogenj prelivaval v znožju palač. Vse je kazalo, da se v palačah še svatuje in uživa in da ni v njih tudi danes, ko je od daleč temnila obzorje nevarnost krvave igre, združene z bedo, kužnimi boleznimi, vstaji in grozodejstvi, nikake skrbi, nikakega strahu, nikakega razmišljanja o prihodnosti. Nezaupljivost in negotovost sta bili očitno delež le nekaterih in ne vseh. Uživanje in razkošje se

nista zgrozila pred krvjo in ognjem, ki ju je kazalo obzorje. Mesto ni mirovalo nikdar in se je zdelo podobno ogromnemu plavžu, ki bi okamenel, ako ne bi vrvel in kipel.

Tri gondole so bile že onstran Ponte di Rialto. Tam se preliv razširi in je tudi ponoči največastnejši. Polnočna voznja je bila čudovito lepa, plemič pa je zabaval še s svojimi šalami. Zdaj je kaj ukazoval gondoljerjem, zdaj je zbadal mladce, zdaj je spet nagajal Golji in Nevi. Družba je opazila, da so čisto blizu temni obrisi cerkve, poleg katere bi morale izstopiti tri Nevine prijateljice.

«Prezgodaj bo,» je ugovarjal plemič, «vsaj še sv. Blaža obiščimo!» «Saj vas še ne pošiljamo domov!» se mu je smejala Neva. «Potrpite vendar!»

Gondole so šle še nekoliko dalje, na kar sta izstopili še dve gospici, ljubeznivo poslavljajoč se. Nato pa je Neva velela obrniti ter si izbrala plemiča za spremljevalca, češ, ker se mu še nič ne mudi spat.

«Majorja si ne upam več zadrževati,» je še pristavila. «Vi pa, Golja, vi lahko svobodno volite!»

«Še streljaj se peljem z vami,» je dejal major, «tu blizu sem doma!»

Pozval je vojake, naj se vrnejo na brodove, ker je že pozno, ter se zavil tesneje v plašč. Stal je, ker je imel čisto blizu izstopiti.

«In vi?» je vprašala Neva Goljo, ki si je pripasoval meč.

«Izstopim, ko pristanemo k bregu.»

«Je taka vaša izbira?» ga zavrne očitajoče.

«Plemič vas spremlja,» odgovori Golja kratko.

«Ali morate na ladjo?»

«Gondoljerja poiščem, da me popelje domov.»

«Ali ni to vajina gondola?»

Gospica je govorila kratko in s poudarkom, kakor ga Golja še ni čul. Pomislil je in dejal:

«Če imam res na izbiro, potem mi je prijetno.»

Sedel je in začutil, da je to najlepši trenutek tega večera. Kakor ga je prej osupnilo, da si je Mocenigova hči naenkrat izbrala plemiča za spremljevalca, ga je zadela zdaj njena beseda, da je vse v njem zapelo. Vedel je, da ji je za njegovo spremstvo več ko za plemičevo, kakor ji je to bilo ves večer.

Kmalu so privozili do mesta, kjer je izstopil major. Ostali so sami.

«Hladno je!» izpregovori Neva ter se zavije v plašč.

«Skupaj sédimo!» svetuje plemič in prisede k dekletu.

«Vi pa na desno!» de Neva Golji.

Stisnejo se skupaj in se smejejo, ker so druge tako lepo spravili spat.

«Ali nam pa kaj pomaga?» pravi plemič. «Ko smo se vseh iznebili, nas pa zebe same!»

«Ali zebe tudi vas?» vpraša dekle Goljo ter ga prime za roko. Dasi je vsa topla, jo pokrije, kakor bi jo hotela ogreti. «Mornarji ste hladni,» pravi, «kakor so hladne vode, vaš dom!»

«Oho, sentimentalnost se oglašala!» se zabava plemič. «Nimamo vsi mornarji vode v žilah! A Golja, zdi se mi, je kakor ogenj, ki še ni zagorel! Pazite, gospica, da ga ne razpihate! Kdo bo potem gasil?»

Golja išče besede, a se ne domisli ničesar.

Molči in nenavadno mu je pri srcu. Ako bi se vso noč vozili po teh vodnih cestah vse križem, nič se ne bi dolgočasil, pa naj vse utone v molk. Časa ni več in kraja ni več, le neka sladka mehkoča jesenske noči, kakor je še nikdar ni čutil v življenju. Neštete noči je prebedel na ladji, pod Trstom, na istrskem obrežju, na dalmatinskih bregovih in sredi Adrije, a vse te noči so bile trde in mrke. Ali je bedel na straži, ali v nevihti, ali pred spopadom. In naj je tudi ležala tišina vse čez na vodah in ni nikjer bilo najmanjše nevarnosti, naj je čudežna mesečina lila, kamorkoli je neslo oko, vendar so bile to vojaške noči, samotne in ostre, kakor pripravljene meči. Bile so noči daleč od ljudi, noči negotovosti, zlih slutenj, noči, ki bi jim lahko nikdar več ne sledilo jutro. S takimi nočmi — Golja je spoznal — si je kupil današnjo noč, noč sredi teh bogatih palač, v tej družbi, ob strani dekleta, kakršnemu se še ni približal v življenju.

Privozili so že do Mocenigove palače, a Neva je velela gondoljerju, naj vesla mimo. Vrnili so se, pa spet vozili navzdol, a nikomur se ni mudilo spat. Plemič je utihnil, zakaj njegovi dovtipi so ostajali brez odmeva. Nevi se ni ljubilo več smejati. Golja pa je bil človek, ki ni mnogo govoril.

«Ali radi pojete?» je vprašala patricijka Goljo.

«Pesem je pogosto naša edina družica na morju.»

«Zapojmo torej!»

Polglasno je pričela Neva peti otožno dalmatinsko pesem, ki jo je Golja dobro poznal. Mehko se je lotil pripevati. Obrežja so polagoma utihnili, le še včasih se je zganila v dalji nejasna senca. Okna so ugasnila, samo ladje, ki so imele odpluti ponoči, so še bedele in poživljale okolico. Prihajala je najtišja ura lagunskega mesta, ona kratka ura med nočjo in jutrom, ko se je vse umirilo in ko se je že spet dramilo iz sna, da začne rasti v višino, odmevati od ene strani v drugo, preko obrežij in trgov, preko palač in

cerkva, proti zemlji, morju in nebu. To mesto se je samo obsodilo v večni nemir in bi moralo propasti, če bi nehala bedeti noč in dan čez morja in bregove.

«Ta ura je najtišja,» je izpregovorila naposled Neva. «In je najtežja, če človek bedi in če je sam. Nocoj bi bedela, če bi se vidva ne bila ustavila z menoj. Hvaležna sem vama. Čas je pa, da se ločimo!»

Ukazala je gondoljerju, naj zapelje proti njenemu domu. Spet je pričela kramljati in plemič je hitro oživel. Le Golja je ostal brez besed. Nenavadno ga je prevzela ta lepa noč. Vedel je, da se loči od dekleta, ki mu je blizu in daleč obenem. Čutil je, da mu bo tem težje po njej, čim manj priložnosti bo imel, da bi jo videl. Vprašanje je rastlo v njem: ali sva se srečala slučajno, da se spet ločiva in da ne ostane sled v njenem spominu, kaj šele v njenem srcu? «Oče vas nestrpno pričakuje,» pravi Nevi vratar s tihim očitkom. «V svoji sobi dela, pa je nemiren. Večkrat je vprašal, ali se še niste vrnili!»

«Kaj pa vabi goste!» se otrese hči in da roko plemiču.

«Saj ni radi gostov!» odvrne boječe vratar. «Skrbelo ga je radi vas!»

«Ali ne ve, da sem Mocenigova?» pravi patricijka ponosno.

Golja jo je opazoval, visoko, stasito, odločno. Razumel je, da je to patricijska hči, ki ji je mnogo mogoče in ki se svoje moči zaveda. A ko je še občudoval njen ponos, se je obrnila in mu ponudila levico v slovo.

«Levico?» je osupnil.

«Srcu je bliže, ne veste tega? Vi, ogenj, ki še ni gorel?»

«Pazite, da ga ne razpihate!» je ponovil plemič in se smejal.

«Lahko noč!» je dostavila Mocenigova hči in odhitela v palačo.

V.

Vendramin in Golja pa sta sedla v gondolo in se odpeljala. A še nista bila streljaj daleč, ko ju je ustavil lahek čoln: Alto la! Več oboroženih mož je bilo v njem. Približali so se naglo in nezaupljivo ter odprli ročno svetiljko, ki je prej ni bilo opaziti. Prašali so ju za imena in kje da sta se mudila. Odgovarjal je Vendramin s tisto svojo hladnokrvnostjo, ki jo je Golja občudoval, kadarkoli je plemič stal pred resno zadevo. Razgovor pa je bil kratek, skrivnostni čoln je naglo odveslal dalje.

«Kaj pomenja to?» je vprašal Golja.

«Pomenja, da bodimo previdni!» pošepne plemič prijatelju na uho, da bi gondoljer ne čul. «Nisi opazil z zlatom vezene rimske desetice na prsih, ko se je bil eden izmed mož preveč nagnil pod

luč? Član je v Svetu desetorice, zdi se mi, da ga poznam. Vidiš, kakšne noči si izbirajo za vohunstvo!»

Golja je molčal, dasi si ni znal prav razložiti pomena tega pripetljaja. Takšna slovesnost še danes zjutraj, je razmišljal, in takšno počenjanje ponoči! Na Adriji je razumljivo prežanje, toda čemu tukaj, v osrčju ljudovlade, v Benetkah samih? Ali zaradi požara v ladjedelnici?

Prevozili so vrsto kanalov, a častnikoma se ni ljubilo govoriti. Tudi ko sta se prijatelja razstala, nista več govorila o dogodku. Golja bi rad poprašal karkoli o Mocenigovi hčeri, toda nekaj ga je zadrževalo, če bi tudi ne bilo že tako pozno.

Dve popolnoči so naznanjali udarci iz zvonikov, ko je prišel do hiše, kjer je bivala njegova mati v podstrešju in kjer je tudi sam prenočeval, če je bil prost. Tiho je šel navzgor po ozkih stopnicah in se ni malo začudil, ko je našel mater, da bedi pri luči. Ves objokan obraz je imela, vsa plašna je bila.

«Ali niste šli spat?» je vprašal začudeno.

«Kako naj spim,» je odgovorila razburjeno in ihte, «ko pa ne vem, kaj se ti je zgodilo! Zakaj nisi povedal, da te ne bo domov?» «Povabljeni smo bili, pa nisem mislil, da se bom zapoznil. V eno najiminitnejših hiš so nas povabili, k Mocenigu, radi odlikovanja. To je vse!»

«Pa bi bil vsaj povedal! Polnoč, pa te ni! Ena ura, pa te še ni! Saj sem te že večkrat težko čakala, a ta noč je bila strašna!»

Brisala si je solze in se šele polagoma nekoliko umirila. Pripovedovala je, kako je bila legla s skrbjo v srcu. Dolgo ni mogla zaspati. A ko je naposled zatisnila oči, so prišle težke sanje. Gledala je rajnega moža, kako so ga gnali vklenjenega in za njim tudi še sina. Planila je za obema, da bi ju rešila iz rok mučilcev, a so jo zadržali. Odšli so bili z vklenjenima, ona pa je ostala sama. Zrušila se je na zemljo in mislila, da umre od bolečine. Tedaj je prišel popotnik mimo, siromašen in žalosten, ter jo pogledal. Vrgel je plašč z ramena in pokazal svoje roke: bile so prebodene, strjena kri se je lepila okrog ran. In bos je bil in tudi noge so mu krvavele.

Tedaj se je zbudila. Z grozo je prižgala svečo in mislila, kaj neki pomenja to. Težka slutnja se ji je zagrizla v srce in ji ni dala več miru. Skušala se je tolažiti, a groza je rasla okrog nje. Pričela je moliti, pa se je v molitev nagibal on, Just, s svojimi težkimi železi in jo prosil z očmi, naj mu pomaga, naj ga reši. Stokrat je šla prisluškovat na stopnice, če že prihaja, skušala je prepričati samo sebe, da ni utemeljena ta njena skrb, a nemira ni mogla več obvladati. Čim poznejša je bila ura, tem strašnejša

je postajala njena groza. In ko je videla, da sina od nikoder ni, je vedela, da se mu je zgodilo nekaj težkega in da ga morda ne bo videla nikdar več. Toliko let je Just stal v največjih nevarnostih, v pobojih in viharjih, a nikdar ni matere tako napadlo. Bala se je, da zblazni.

«To je od požara,» je skušal razložiti sin; «takrat ste se bili ustrašili in zdaj vas je prijelo. Lahko si razložim: čuli ste, kako povsod sumničijo, stikajo in preiskujejo, da se po mestu še veliko več govori. Zato ste si vzeli tako k srcu! Prav lahko razumem take sanje!»

Mati je ugovarjala, da niso le govorice, kar se čuje, marveč da je še preveč resnice za vsem. Če bi ne bila doživela, kako je bilo ž njegovim očetom, je ne bi to noč tako prevzela groza. V Benetkah se vendar dogajajo stvari, ki se zde krščanskemu človeku nemogoče. Ali niso prejšnjo noč utopili enega izmed jetnikov, ki jih skrivajo «piombi»? Zjutraj že, ko se je bila pričela slovesnost odlikovanja, so govorili o tem po mestu — skrivaj in potihlo sicer, toda povsod, kjer so ljudje prišli skupaj. Če se take reči govorijo, o, potem je gotovo nekaj resnice!

«Rajnkega očeta ste omenili,» jo prekine sin. «Povejte mi vendar kaj več o njem! Sin sem, zakaj mi prikrivate njegovo življenje? Kakšne skrivnosti mi prikrivate, da jih ne smem vedeti?»

«V nesrečo bi ti bilo, če bi ti pravila! Ali ni boljše, da ne veš in da ne misliš o tem? Tako dediščino ti je hotel rajni zapustiti, da me je vso pretreslo. Na sv. Višarjah sem morala obljubiti, da ti ne bom nikdar povedala. Ne sili vame, ne smeš zvedeti!»

«Tolikokrat sem mislil nanj, tako silno sem si želel ustvariti v duši njegovo sliko, a niti beseda ne pride iz vaših ust! Kaj je bil moj oče, da ne smem ničesar vedeti o njem?» vprašuje grenko Just.

«Šel bi morda po njegovih stopinjah,» ugovarja mati, «sebi in meni v pogubo! Ali se ne zavedaš, da si edinec, in da bi šla s tega podstrešja v globino, če bi te izgubila? Kako bi mogla preživeti tako izgubo?»

«Ali bi ne bil že lahko podlegel v boju?» je vprašal Just. «Kakor mi je usojeno, tako se bo zgodilo; nihče ne bo tega preprečil.» «Tvoj oče bi še lahko živel in srečnejše bi bilo življenje nas vseh. Tako pa je mlad uvenel, kakor cvet prvega solnca, ko bi mu še ne bilo treba v grob! Ti imaš vendar več sreče kot on, napredoval si in ni več toliko strahu za tvoje življenje.»

Just je videl, da se je mati pomirila. Pripovedoval ji je o zabavi pri Mocenigovih, o blesku in navadah v taki hiši ter o ponočnem prevozu po mestu. Mocenigovo hčer je omenil le mimogrede,

nekaj mu je branilo, da bi govoril kaj več o njej, posebno pa še o njeni naklonjenosti. Le to je povedal, da ga je vprašala, ali bo še prišel k njim.

Radost je preletela tedaj materin obraz — Just je opazil — nasmehljala se je in rekla:

«Lep fant si, marsikatera bi te rada imela!»

Spraševati ga je začela o gospodični, o njenih starših in nič se ji ni mudilo spat. Razvedrila se je in pozabila težke sanje. Videla je, da se je sin povzpел na nepričakovano mesto, da bo varnejši kot doslej in da bo tudi njegovo življenje poslej lažje.

Sklenila sta to noč, da bosta zapustila svoje zadrželo podstrešje ter poiskala primernejše stanovanje. Zdaj jima je že bilo to mogoče in potrebno je bilo tudi, zakaj v podstrešju je poleti pripekalo južno solnce, pozimi pa je zeblo, ker se z Alp vlivajo mrzli tokovi na morje.

«Ali se spomniš kdaj Boga?» je vprašala mati, ko sta se naposled odpravljala k počitku. «Srečo ti je dal. A če boš pozabil nanj, bo tudi on tebe. Ali moliš kdaj? Ali si molil na ladji? Pomni, da bom morala tudi jaz dajati zate račun pred njim!»

Sin se je smehljaj in povedal, da ni ne časa ne priložnosti za molitev na ladji. Pri njih gre vse na zapoved! Če bi zapovedali moliti, bi tudi molili, molili pač tako kakor molijo mladi ljudje: po vojaško! Vojak pokaže svojo vero z mečem v roki; če bo treba in kadar bo treba, se bodo pomerili z neverniki, kakor so se že! Divje pa ni nikdar živel, da bi si mogel kaj očitati. Preveč je hotel ostati čist tudi v očeh predstojnikov, da bi se bil omadeževal z nerednim življenjem.

«Bojim se zate, sin, če si pozabil na molitev!» toži mati. «Prišla bo kazen, zašel boš s prave poti in Bog ti bo odtegnil dobrotno roko. Moli, da ne pride nesreča nate!»

Just ni molil, ko je legel, in tudi zaspal ni. Mislil je — in te misli se ni mogel otresti vse zadnje dni — kaj bodo dejali prijatelji na galeri, ko stopi prvič mednje v častniški obleki in s častniškimi odznaki. Posebno Lorenzo, izkušeni in bistroidni, zato tudi ostri in grenki, posebno Lorenzo ne bo molčal, češ, tudi izmed nas bi se bil lahko kdo dvignil više, ako bi le vse do pičice izvršil, in še več kot mu je ljudovlada ukazala, če bi raje tvegaj življenje in če bi bil lažje pripravljen zavreči ga. Just, ki mu ni vztrepetavalo srce, ko so mu brnele težke, smrtnonevarne puščice mimo glave, ta Just se je bal trenutka, ko bo stopil med svoje drage. Zdelo se mu je, kakor da se poslavlja od njih in da ne bo nikdar več med njimi one iskrenosti in prijateljstva, ki se je razvilo v neštetih preizkušnjah in skupnih navarnostih. Spomnil

se je onega sijajnega dne, ko so zavili v Giudeko in ko se mu je zazdelo, da ga uskoški glavar vprašuje, kako plačilo bo prejel, ker ga izdaja krvnikom.

Storil sem svojo dolžnost! si je zdaj trdovratno ponavljal. In prav tako trdovratno ga je nekaj zavračalo: Prejel si plačilo, ki je drugačno kakor si ga je mislil Uskok. Tudi če ti prijatelji ničesar ne poreko, očitali ti bodò njih pogledi, odlikovan si!

Tako je padla kaplja grenkega pelina v sladko čašo, ki jo je bil Just dvignil k ustnam po letih trdega življenja v službi Sere-nissime, krotilke nešteti ljudstev in dežel. Po dnevih, polnih nestrpnega pričakovanja in po sijajnem prazniku, je začutil nje grenkobo in se ni umiril in ni zaspal, dokler si ni spet pričaral Nevine mile podobe pred oči. Njen sijaj je zagrnil vse, kar je tako nenadno skalilo njegov mir in sladko zadovoljnost.

(Dalje prihodnjič.)

M E G L A

DRAGUTIN M. DOMJANIĆ

Megla gusta, megla siva,
Kaj tvoj mrak dolinu skriva?
Da mi ne bu moja mala
V cirkvu k meši dojtj znala.

— Naj bit v strahu, vre pogodi,
Zvona glas ju dobro vodi! —

Ne znaš, da je duša moja
Lepa, kak je malo koja?
Kak i nebo su joj oči,
Tak ih nebu videt moći.

— Bar ti drugi nju ne zmami.
Bole vidiš, kad ste sami —

Gore jutro vre se smeje,
Sunčece planine greje,
Kaj ti je dolina kriva?!
V barje hodi, megla siva!

— Mala se kak jutro smeje,
Pogled joj kak sunce greje.
A kak sladka su joj vusta,
Znal buš — če bu megla gusta!

UMETNOST IN SVETOVNI NAZOR

JOSIP VIDMAR.

V 7. številki lanskega letnika «Doma in sveta» je priobčil dr. Anton Vodnik, pesnik in umetnostni zgodovinar, kritiko češ da mojega umetnostnega nazora. Nimam namena braniti se ne zoper očitke, ki zadevajo jasnost, ne zoper očitke, ki zadevajo doslednost mojih estetskih misli, zlasti ne zoper druge. Kajti razumljivo je, da v člankih, ki so nastajali v razdobju dveh let, in to v času najintenzivnejšega misel-

nega razvoja, ni mogoče najti eksaktne doslednosti. Posebno ne, če popolnoma nezgodovinarsko in nekritično sopostavljaš in glede doslednosti preiskuješ misli, ki so nastale deloma v početku, deloma ob koncu teh dveh let. In če vrh tega ne upoštevaš dejstva, da je v polemičnem članku misel vselej drugače in za trohico pretirano formulirana in zopet drugače v mirnem premišljevanju. Kdor bi ti dve okolnosti upošteval, bi morda lahko našel v «Kritiki» neko enotno misel, ki se je polagoma razvila od neenotne slutnje do kolikor toliko določenega nazora, a le tedaj, če bi mu bilo res do spoznanja in sodbe, ne pa a priori do ovračanja. Zato hočem zagovarjati edino le svoj končni nazor. Kolikor dr. Vodnik ovrača tega, ga ovrača, ker se ne strinja z mojo mislijo o razmerju med svetovnim nazorom in umetnostjo, oziroma, ker je morebiti to mojo misel slabo razumel. Tako se bo to razpravljanje v glavnem bavilo s predmetom, ki je označen v naslovu. Zdi se mi, da me to dejstvo upravičuje, dati tej v bistvu vendar osebni obrambi stvaren naslov.

I.

Preden pričnem govoriti o odnošaju med svetovnim nazorom in umetnostjo, je treba ugotoviti nekaj splošnega o svetovnem nazoru samem in o njegovem razmerju do človeške osebnosti. Pred vsem se mi zdi važno opozoriti, da se pojem svetovnega nazora ne rabi vedno v točno določenem in enotnem zmislu. Opaziti je, da ga celo umetnostni znanstveniki često rabijo brez potrebnega razlikovanja v dveh pomenih, in sicer v pomenu zavednega in miselnega naziranja, hkratu pa tudi v pomenu tistega često nezavednega odnosa neke človečnosti napram svetu, ki ga ima določena narava neodvisno od zavednega svetovnega nazora in ki je lahko z zavednim nazorom v skladu, lahko mu je pa tudi popolnoma nasproten. Zato se mi zdi potrebno, zavedni svetovni nazor skrbno ločiti od «nezavednega» ali od dejanskega odnosa osebnosti napram svetu. To razlikovanje splošno ni v navadi in mnogo teoretikov ga ne pozna. Vendar nastaja iz te nenatančnosti mnogo nepotrebnih težkoč, nejasnosti in netočnosti.

Po običajnem in splošnem pojmovanju je svetovni nazor miselno formulirana osebna predstava o enoti sveta. Po Fichtejevem izreku, da si vsakdo izbere nazor, kakršen človek pač je, je v navadi sklepati, da je svetovni nazor popolnoma verodostojen izraz neke osebnosti, oziroma še točneje rečeno, da nazor odgovarja nezavednemu odnošaju neke človeške narave napram svetu ali njenemu nezavednemu nazoru. Toda razmerje med odnosom in nazorom ali med naravo in nazorom je nekoliko manj preprosto, kot si človek na prvi pogled misli, in Fichtejeva trditev

je resnična samo tedaj, če si za besedo človek v njegovem stavku predstavljamo vso nezapopadljivo spletenost in zamotanost moči in stremljenj in nagnenj, kakršno človek v resnici predstavlja. Zato si bo znal razložiti dejstvo, da imajo včasih ljudje najrazličnejših narav enake nazore, in obratno, da imajo ljudje močno sorodnih narav zelo različne nazore, — to dejstvo si bo znal razložiti samo, kdor upošteva pri tem vso človeško naravo v vsej njeni raznolikosti.

Zmisel svetovnega nazora je v tem, da služi osebnosti za krmilo, da ji daje možnost, zavzemati hitro in določno smotrena in njeni naravi primerna stališča napram življenskim pojavom in položajem. In kakor stoji krmilo v smeri čolna samo tedaj, kadar se čoln nima boriti s tokovi ali s svojo dosedanjo smerjo, prav tako je svetovni nazor v razgibanem in izrazitem osebnem življenju samo neprestano spreminjajoč se upor zoper enostranosti notranjih moči, ki groze zanesti neko življenje v nevarne skrajnosti. To velja zlasti za oni del svetovnega nazora, ki mu je običajno središče in vir, to je njegova etična misel. Kajti v tem delu nazora predstavlja miselni vzor mnogokrat še posebno očitno samo nasprotno silo, ki drži prekipevajoče in življenju nevarne moči, pa bodisi duhovne bodisi telesne, v zdravih in neobhodnih mejah. S tega stališča je pojasnjeval skrajnosti svetovnega nazora Tolstega in Nietzscheja J. Lavrin, ki je v tem listu leta 1926. pokazal, da je bila za «pogansko» naravo Tolstega ekstremno krščanska miselnost življenska nujnost, kakor je bil za «kristjana» Nietzscheja neobhoden njegov poganski nazor.

Tako je svetovni nazor miselna podoba sveta, ki nastane v človeku ob sodelovanju mnogih nagonov, izmed katerih je navadno pač najmočnejši nagon samoohrane in samoopravičevanja poleg ostalih, kakor so: spoznavni, etični in erotični itd., vse do moči, ki jo predstavlja umstvena sposobnost in ki je ž njo človek tako nenehno obdarovan. In nazor, ki ga navadno pojmuje kot osebno spoznanje sveta, često ni drugega kakor misel o svetu, ki jo neka človeška narava trenutno ali trajno mora imeti, ker se hoče ali če se hoče ohraniti v življenju in v zdravju ali ker hoče zadostiti pglavitnim nagonom svoje narave. Le v redkih primerih nastane nazor popolnoma svobodno in brez pritiska samo iz delavnosti spoznavnega nagona. Toda le tak nazor bi nudil tudi neposredno resnično podobo človečnosti, iz katere je nastal. Kdor upošteva ta dejstva, si je na jasnem, da je sicer svetovni nazor res izraz osebnosti, toda izraz, ki je z osebnostjo lahko v prekomplikirani zvezi, ki je odvisen od tolikih in tako nepojmljivo zamotanih in v eno strnjenih nagonov in stremljenj, da se ta izraz

nega razvoja, ni mogoče najti eksaktne doslednosti. Posebno ne, če popolnoma nezgodovinarsko in nekritično sopostavljaš in glede doslednosti preiskuješ misli, ki so nastale deloma v početku, deloma ob koncu teh dveh let. In če vrh tega ne upoštevaš dejstva, da je v polemičnem članku misel vselej drugače in za trohico pretirano formulirana in zopet drugače v mirnem premišljevanju. Kdor bi ti dve okolnosti upošteval, bi morda lahko našel v «Kritiki» neko enotno misel, ki se je polagoma razvila od neenotne slutnje do kolikor toliko določenega nazora, a le tedaj, če bi mu bilo res do spoznanja in sodbe, ne pa a priori do ovračanja. Zato hočem zagovarjati edino le svoj končni nazor. Kolikor dr. Vodnik ovrača tega, ga ovrača, ker se ne strinja z mojo mislijo o razmerju med svetovnim nazorom in umetnostjo, oziroma, ker je morebiti to moja misel slabo razumel. Tako se bo to razpravljanje v glavnem bavilo s predmetom, ki je označen v naslovu. Zdi se mi, da me to dejstvo upravičuje, dati tej v bistvu vendar osebni obrambi stvaren naslov.

I.

Preden pričnem govoriti o odnošaju med svetovnim nazorom in umetnostjo, je treba ugotoviti nekaj splošnega o svetovnem nazoru samem in o njegovem razmerju do človeške osebnosti. Pred vsem se mi zdi važno opozoriti, da se pojem svetovnega nazora ne rabi vedno v točno določenem in enotnem zmislu. Opaziti je, da ga celo umetnostni znanstveniki često rabijo brez potrebnega razlikovanja v dveh pomenih, in sicer v pomenu zavednega in miselnega naziranja, hkratu pa tudi v pomenu tistega često nezavednega odnosa neke človečnosti napram svetu, ki ga ima določena narava neodvisno od zavednega svetovnega nazora in ki je lahko z zavednim nazorom v skladu, lahko mu je pa tudi popolnoma nasproten. Zato se mi zdi potrebno, zavedni svetovni nazor skrbno ločiti od «nezavednega» ali od dejanskega odnosa osebnosti napram svetu. To razlikovanje splošno ni v navadi in mnogo teoretikov ga ne pozna. Vendar nastaja iz te nenatančnosti mnogo nepotrebnih težkoč, nejasnosti in netočnosti.

Po običajnem in splošnem pojmovanju je svetovni nazor miselno formulirana osebna predstava o enoti sveta. Po Fichtejevem izreku, da si vsakdo izbere nazor, kakršen človek pač je, je v navadi sklepati, da je svetovni nazor popolnoma verodostojen izraz neke osebnosti, oziroma še točneje rečeno, da nazor odgovarja nezavednemu odnošaju neke človeške narave napram svetu ali njenemu nezavednemu nazoru. Toda razmerje med odnosom in nazorom ali med naravo in nazorom je nekoliko manj preprosto, kot si človek na prvi pogled misli, in Fichtejeva trditev

je zavest še vedno priznavala nazor, ki je bil v resnici že zdavnaj izpodjeden in brez moči. Eno samo uro pred opisanim dogodkom bi bil Tolstoj morda iskreno izpovedal kot svoj nazor pravoslavno vero, ki ni bila v nobenem zmislu več ne izraz njegovega dejanskega odnosa do sveta ne njegovega resničnega, dasi še nezavednega gledanja na svet.

Iz tega primera je vnovič z vso jasnostjo razvidno, da svetovni nazor kot tak ni zanesljiv izraz, zanesljiva podoba osebnosti in da ni tako važen in prvoten element človeške notranjosti, kakor se v splošnem v naši intelektualni dobi misli. Kdor je kdaj pozorneje opazoval svoje notranje življenje, je moral opaziti, da je svetovni nazor samo pripomoček, samo začasna fikcija, ki si jo človek ustvari za začasno urejevanje osebnega življenja in ki se je njene provizornosti treba neprestano zavedati. Kajti kdo bi se upal trditi, da resnično pozna resnico? Kdo razen omejenca ali ozkosrčnega fanatika? Iz izkušenj, to se pravi, iz že zaznanih izjav vesti sklepa razum na zakone, ki jih človek v časih notranje nejasnosti mehanično uporablja kot načela, po katerih se ravna v moralno zamotanih življenskih položajih. To je njegov etični nazor. Toda nobeno načelo nima gibčnosti, da bi zadostovala vsej neizčrpnosti življenskih možnosti. Zato je bolj dragocen kot vsak nazor stik z lastno podzavestno naravo, ki tudi res često hodi svoja pota brez ozira na nazor in na zavestno prizadevanje in ki neprestano sili zavest k novemu prikrajanju nravne misli. Kajti razmerje med zavednim in nezavednim v človeku je podobno naravi ledenih gor, katerih neznatnejši del stoji nad morsko gladino in je viden, dočim se poglobljena in od morskih tokov gnana ter zato odločilna grmada skriva pod vodo. Le neprestano prikrajanje moralne misli po navodilih podzavesti privede lahko končno do nazora, ki bi bil resničen in veren izraz osebnosti, za katero gre.

Razmerje med zavestnim in podzavestnim se z jasnostjo pokaže v umetnosti. V literaturi, ki daje umetniku največ prilike, izraziti svetovni nazor, navajam vnovič kot primer Tolstega. Do «Ane Karenine» je Tolstoj izrazil vernik pozitivističnega in evolucionističnega svetovnega nazora. Po «Ani Karenini» postaja njegov nazor vse bolj spiritualen, dokler ne zadobi končno znane krščansko-asketske oblike. Njegova umetnost pa se ves čas bistveno ne izpremeni. Izpremeni se samo toliko, da postane v poslednjih letih nekoliko bolj očitno in bolj nestrpno tendenčna kot je bila poprej, kar pa je razumljivo radi intenzivnosti, ne iz vsebine nazora, kajti Tolstoj pozitivist ni bil nikdar tako preverjen kakor Tolstoj kristjan. Nagnenje k tendenci pa kaže Tolstoj v obeh polovicah

svojega življenja. Toda prav tako kakor delo v krščanski misli napredujočega Tolstega postaja vedno bolj očitno tendenčno delo Zole ob dozorevanju njegovega materialističnega nazarja, obratno pa se na primer vedno bolj osvobaja tendenčnosti pisateljstvo Leonida Andrejeva, ki je hodil vzporedno s Tolstim iz pozitivizma v spiritualizem. Iz teh dejstev je predvsem razvidno, da je tendenčnost kot taka in ne glede na zmisel tendence od vsebine svetovnega nazora neodvisna.² Poznamo tendenčne pisatelje idealiste, materialiste in realiste, in prav tako netendenčne pisatelje vseh teh miselnih tipov. Stopnja tendenčnosti je odvisna od intenzivnosti, s katero živi svetovni nazor v pisatelju. Zakaj tendenca je propagiranje ali dokazovanje nazora s pomočjo predstavljanega življenja. Propagiranje in dokazovanje misli in resnic je izrazito filozofski, neumetniški posel. Čim bolj tendenčno je tedaj delo, tem bolj je po bistvu filozofsko, tem manj je umetniško. A tudi obratno: čim manj je tendenčno, tem bolj je umetniško, radi česar smatrajo uvidevni literarni teoretiki (Walzel) že celo reflektivno liriko za manj čisto pesniško vrsto. Vloga svetovnega nazora tedaj nikakor ni taka, da bi umetnost lahko označevali kot «umetniško modifikacijo svetovnega nazora» ali da bi lahko trdili o njej, da je «s svetovnim nazorom v kavzalni zvezi»; marveč je prav nasprotna: čim izrazitejši svetovni nazor, tem manj umetniško je delo in čim bolj je nazor iz dela izbrisan, tem čistejša je umetnina, tem bolj je res izraz umetnikove osebnosti in ne samo njegove miselnosti.

III.

Iz dosedanjega je dovolj jasno razvidno, da ne more biti nazor, ki je nezanesljiv izraz osebnosti in ki je navadno samo začasno pomagalo, ustvarjeno iz take ali drugačne potrebe podzavestne narave, ne bistvena komponenta umetniške tvornosti ne tista dragocenost, ki jo imamo od umetnosti pričakovati. Vendar je miselnost, ki vidi pomembnost umetnosti v njeni idejni vsebini, zelo razširjena, in to celo med poklicnimi umetnostnimi znanstveniki in teoretiki. Toda s takim pojmovanjem se postavlja umetnost v službo ali religiji ali filozofiji ali politiki in se zanika njena avtonomnost in vrednost, ki ji gre sami kot taki in brez ozira na zasluge, ki jih ima za človeško prizadevanje v onih treh smereh. Kolikor to pojmovanje ni posledica gole nesposobnosti za ostro analitično mišljenje, je ostalina iz intelektualno babjeverne

² Kar ovrača Vodnikovo trditev, da je edina netendenčna umetnost naturalizem kot umetnost materialistično-pozitivističnega svetovnega nazora.

evropske preteklosti, ki ni poznala višjih stvari, kakor so: razum, spoznanje in ideja. Toda trajnost umetnin, ki so ostale aktualna last človeštva, dasi so nazori, ki se dado iz njih razbrati, že zdavnaj pozabljeni, je dokaz zoper tako pojmovanje. Kaj je, kar ohranja te umotvore pred smrtjo in jim daje neizčrpno dragocenost? Več kot misliti in spoznavati pomeni v človeškem svetu biti. Zato ima nazor neke osebnosti svoje, vpliv osebnosti kot take pa zopet drugo daljše in pomembnejše življenje. Če umetnina preživi velik nazor, ga preživi, ker se je v nji predvsem in mimo nazora izrazila velika osebnost, kakor imenujemo človeka, ki je v katerikoli smeri bistveno človeškega dosegel nenavadno stopnjo. Med filozofijo in umetnostjo je v glavnem ista razlika kakor med razumeti in biti. Za razumevanje je potrebna zbranost misli, za umetniško tvornost zbranost življenskih moči. Urejena zbranost življenskih moči pa je etični ideal. Umetnost je tedaj predstavljanje življenja v urejeni in vzorni zbranosti vseh notranjih sil, v človeško idealnem stanju tvorčeve notranjosti. Odpečat te vzornosti nosi sama umetnina, v njem je bistveni znak in bistvena ter neizčrpljiva dragocenost umetnosti. Umetnine so spomeniki človeško vzornih momentov velikih osebnosti, momentov ali časov, v katerih se njihova duhovnost nemoteno izživlja po svojih zakonih.

Prvi in neobhodni pogoj nemotenega duhovnega življenja je urejen in resničen odnošaj napram samemu sebi, napram lastnemu življenju. Vsa življenja prihajajo iz istega nepoznanega vira, zato je vsako izmed njih končno važno, neobhodno in — sveto. V vsakem izmed njih se udejestvuje ista nepoznana tvorna moč. Zato je moje življenje prav tako in ne bolj dragoceno kot vsako drugo. To je misel, ki vsebuje tudi zapoved: «Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe». Ne več samo misel, marveč dejanska nujnost neke duševnosti, njen poglavitni zakon mora biti ta misel, če preživlja tuja življenja, kakor da so njena in lastno življenje z isto ne večjo vdanostjo in polnostjo in s prav tako nič večjo ljubeznijo kakor tuja. Ni pa tako pri duševnosti, ki izrablja tuja, pa če prav izmišljena življenja v kake osebne namene, pa najsi bo to dokazovanje ali propagiranje kake ideje. Doživetje, ki je prvotna klica umetnine, je svojevrsten, nekako izvenčloveški ali nadčloveški ali celo nečloveški duhovni akt, ki se dogaja samo v duševnosti, v kateri je ono za vse človeško tako odločilno razmerje osebnosti napram sami sebi vsaj trenutno in od časa do časa popolnoma in do skrajnosti urejeno.

Človek doživlja trenutek za trenutkom, toda doživlja navadno tako, da je pri tem ves zaposlen s samim seboj, ves izgubljen v

lastno usodo, ves prevzet od čuvstev in dogajanj v lastni notranjosti. To je običajna, normalna, zdrava življenska nesvobodnost. V takem stanju se vrši v človeku tisto, kar imenujemo doživljanje ali življenje sploh. Doživetje, ki je svojstveno samo umetniku, se razlikuje od vsakdanjega in splošnega doživljanja v tem, da se izvrši v umetniku ob nekaterih življenskih pojavih neka plemenita izolacija in razcep. Njegovo doživljanje ni več spremljano z ono zaposlenostjo, izgubljenostjo in prevzetostjo od lastne usode; življenje ostane še vedno veselo in boleče, toda hkratu je njegovemu duhu tudi samo še igra naravnih moči, zavzeten prizor. Z mirom in stopnjevano pozornostjo opazuje njegov sproščeni pogled snovanje moči v življenju, ki ga istočasno isti duh trpeč in radujoč se živi v običajnem človeškem načinu. Toda ker je pri tem vendar le svoboden in neobtežen, od lastne osebe neoviran, vidi jasneje, čišče in neizmerno globlje.

«Es ist nötig, daß man irgend etwas Außermenschliches und Unmenschliches sei, daß man zum Menschlichen in einem seltsam fernen und unbeteiligten Verhältnis stehe, um imstande und überhaupt versucht zu sein es zu spielen, damit zu spielen, es wirksam und geschmackvoll darzustellen. Die Begabung für Stil, Form und Ausdruck setzt bereits dies kühle und wählerische Verhältnis zum Menschen, ja eine gewisse menschliche Verarmung und Verödung voraus. Denn das gesunde und starke Gefühl, dabei bleibt es, hat keinen Geschmack. Es ist aus mit dem Künstler, sobald er Mensch wird und zu empfinden beginnt,» — pravi Th. Mann o naravi one izolirane polovice ali funkcije umetnikovega duha. Ta način doživljanja je bistvena značilnost umetnika in predstavlja jasnovidnost, ki ima povod v nravni urejenosti, v notranji sproščenosti, v sposobnosti, živeč se osvobajati življenske prevzetosti po samem sebi ter prehajati v tuja življenja, v notranji svobodi duha, ki lahko zre sredi življenske bolečine ali omame na lastno človečnost in na lastno omamo in bolečino kakor na vsak drug pojav mirno in jasno. Taka notranja svoboda bi lahko izpremenila in visoko dvignila človeško življenje, če bi mogla postati splošna. Zato in pa radi tega, ker se šele v nji pokaže vsevedna in vse razumevajoča narava človekovega duha, je od nekdanj nravni ideal človeštva. Umetnik je vsaj trenutna izpolnitev tega ideala in pozna vsaj trenutno «božanstveni opoj» popolnosti, zato je njegov poklic njemu samemu in ljudem zagoneten in svet. Umetnost je plod izpolnitve in dosege, je izraz onega izvenčloveškega in nadčloveškega notranjega redu in življenja; v tem je njena dragocenost, radi tega je neizčrpen vir čistih duhovnih radosti.

IV.

Kakšna je usoda umetnikovega svetovnega nazora v jasnovidnih urah notranje svobode? Ko odpadejo vse druge vezi, odnehajo tudi tiste, ki včasih zoper osebno naravo oblikujejo nazor, in človečnost se neizprosno pokaže taka, kakršna je. Tako je v kristjanu in asketu Tolstem zmagala ob «Hadžiju Muratu» njegova resnična narava, ki je ljubila divjo in silovito prirodnost, in prav tako je v «Sodniku Zalamejskem» prodrla Calderonovo zavedno katolištvo njegova zdrava okrutnost in v drami «Življenje — sen» njegova globoka, skoro iz umrljivega organizma izvirajoča melanholija, ki sta pokazali, da je v njej resnični obraz njegove notranjosti, dočim je katolištvo le te človečnosti senca. V taki izpovedi se pokaže resnična narava z vso odkritostjo in ob nji je svetovni nazor često samo spaka, samo neizogibna in morda celo edino mogoča in razumljiva, a vendar malo verodostojna senca tega, kar dejansko je.

Umetnost je modifikacija, izraz — ne svetovnega nazora, marveč dejanske človečnosti in je z njo v kavalni zvezi, ne pa z življenskim nazorom. Nazor pa se v umetnini izrazi kot nekaj nebitvenega. Tako razmerje med dejansko človečnostjo in nazorom vidim v svetovnih umetninah, v «Hamletu», v «Donu Kichotu», v «Antigoni», celo v «Faustu», ki je na glasu «intelektualne» umetnine, in v «Božanski komediji», tem jasneje pa na primer kajpada v delih velikega iztočnega lirika Li-tai-pe-ja, ki mu je vsako premišljevanje tuje. V njih čutiš pač pomembne in prekrasne narave mož, ki so ta dela ustvarili, dasi v marsikaterem avtorjevega nazora ne razbereš, kolikor ga pa poznaš, ga pa vidiš marsikje ovrženega po izrazih umetnikove hkratu izpovedane dejanske narave. Razločneje pa je viden svetovni nazor v delih avtorjev nižjih vrst, ki jim manj svobodni pogled ne vidi tako razločno podzavestnega in ki radi tega sprejemajo v svoje delo več neumetniških elementov.

Te trditve o neznatnem pomenu nazora v umetnostnem ustvarjanju nalagajo novo dolžnost: obrazložiti koren in izvor tistih posebnosti in skupnosti na umetninah, ki jih označujemo z besedo slog ali stil. Kje je njih vzrok, če ne v svetovnem nazoru? Po vsem doslej povedanem je odgovor preprost: v umetnikovi dejanski osebnosti, ki je izvor njegovega dela. Vse človeško je nepopolno in omejeno. Tako je tudi z obema elementoma umetnosti. Nepopolna je svoboda, v kateri umetniška dela nastajajo, in omejena je osebna narava, ki tvorec iz nje črpa material za ustvarjanje novih življenj. Tu, v tej nepopolnosti je vzrok vseh razlik in stilov. Notranja svoboda umetnika je tedaj popolna samo

napram nekaterim pojavom njegove notranjosti, dočim je napram drugim vezan bodisi čuvstveno bodisi umstveno. Tako je na primer Cankar dostikrat vezan napram nekaterim svojim junakom, ker je nesvoboden v nekaterih svojih čuvstvih, dočim umstvene nesvobode skoro ne pozna. Ta je značilna za poznejša dela Aškerčeva, v katerih se z vso usodepolnostjo pokaže nevarnost svetovnega nazora za ustvarjajočega umetnika.

Omejenost tvorčeve nature se kaže v omejenosti snovi, poznanju ostro določenih pojavov človeškega življenja in v nepoznanju ostalega. Ta omejenost se često nanaša na cele polute človeškega, tako da imamo umetnike, ki lahko najdejo stik s tujim življenjem samo preko telesnega, in druge, ki ga dosega samo neposredno od srca do srca in od duše do duše. Tako imenujemo Tolstega jasnovidca v telesnosti, Dostojevskega v duševnosti, a izmed velikih morda samo Danteja in Shakespearea vesoljna jasnovidca. Kljub razvoju iz pozitivizma v spiritualizem in askezo je ostal Tolstoj do konca v omenjenem zmislu opredeljen in se ni torej njegov slog glede tega niti malo izpremenil kljub tolikšni izpremembi v svetovnem nazoru.

Poleg teh osnovnih omejenosti in nepopolnosti sodeluje pri nastanku sloga cela vrsta moči, ki so prej tudi soodločilne pri nastanku svetovnega nazora, kakor da bi bile od njega odvisne. Med te je šteti tudi one splošne opredeljenosti, kakršni sta narodna pripadnost ter pripadnost času in dobi. Ta poslednja je, ki povzroča «časovni slog». O tem je umetnostna zgodovina in znanost mnenja, da je posledica «svetovnega nazora dobe». Vendar je tudi ta misel zmotna. Kakor pri nastanku osebnega sloga odločuje podzavest in osnovno življensko razpoloženje osebnosti, ki ustvarja i osebni slog i osebni svetovni nazor, prav tako je tudi pri slogih dob. Spremembe v podzavestnih osnovah človeštva, ki se vrše v času in ki označujejo posamezne dobe, so pogonska sila, ki preobraža i umetnostne stile i svetovne nazore celot. V njih je izhodišče ne pa v nazoru. Pri celotah, ki jih gledamo v zgodovinski perspektivi, to razlikovanje ni tako važno, ker se nazor in razpoloženje približno in v velikih potezah krijeta. Pri obravnavanju osebnosti pa postane ta nenatančnost lahko zelo pomenljiva in lahko povzroči zelo občutne zmote.

V.

Z vprašanji, ki jih obravnavajo ta poglavja, je v tesni zvezi še misel, ki sem jo nekoč že izrazil in ki je obsežena v pojmu «svetovni nazor umetnosti». Pomen tega pojma je v misli, da kaže vsa umetnost, kolikor je resnična, neko enotno razpoloženje, ali

bolje rečeno, nekak enoten odnošaj napram življenju in svetu. Zdi se namreč, da vsebuje ta umetniški odnošaj neko potezo, ki je skupna vsem časom, dasi je morda v vseh časih ostala nezavedna. Da ta misel ni tako nečuvvena in nova, je razvidno iz tega, kar piše na primer profesor Kelemina — gotovo v skladu s tujimi teoretiki — na 36. strani svoje «Literarne vede», res da še v nejasnosti, toda vendar resnici blizu, ko pravi: «Panteizem je, kakor se pravi pesnikovo naziranje kat' exochen». Ta stavek le približno izraža tisto, kar je na stvari resničnega. Vsako človeško udejstvovanje, vsak stan vsebuje neko skrito misel: dušno pastirstvo temelji na ideji posredništva med Bogom in človekom; vojaški stan — na ideji o poslednji odločilnosti telesnega v vseh človeških stvareh itd.

Tako temeljno misel ima tudi umetnost. Njena naloga je biti izraz svobodno doživetega lastnega ali tujega življenja. Umetniška doživetja so življenja v najrazličnejša življenja od svetniškega do zločinskega. Priznati je, da ostane lahko pri tem umetnik mnenja, da je eno dobro in drugo zlo. Njegova gesta, gesta njegovega tako rekoč neizbirčnega življenja pa izraža mimo njegove misli in volje popolnoma nasprotno misel, da je vsako življenje bodisi dobro bodisi zlo, neobhodno, zmiselno ustvarjeno, enako vredno in sveto. Misel umetniške geste je v nasprotju z vsako moralo ali religijo, je amoralna, je «jenseits von Gut und Böse,» je nekako izvenčloveška torej, nadčloveška ali celo nečloveška, čisto podobno božanstvena in strašna hkratu, kakor je božanstveno in strašno prej opisano stanje umetnikove notranjosti ob ustvarjanju. Notranja gesta vsake etike in vsake religije je zanikanje zle polovice sveta, notranja gesta umetnosti pa je priznavanje vsega brez razlike, zakaj vse prihaja iz neznanega, velikega in večnega izvira.

Ta nemajhna in svojevrstna etična misel umetnosti podira meje človeškega in vzbuja ter potrjuje slutnje, ki jih dandanes življenje vse bolj in bolj pogosto povzroča, slutnje namreč, da sta dobro in zlo nekaj samo navideznega, nekaj samo za nas ljudi vidnega, in v bistvu nekaj dozdevnega, dasi za naše življenje menda neobhodnega. Da podira meje človeškega, je spričo neobходимosti razlikovanja med dobrim in zlim slaboten izraz. Kajti s tem razlikovanjem uničuje umetnost, kakor se zdi, življenje samo. Dolga stoletja je vršila ta svoj posel nevede in nerazumljena, danes pa je čas tak, da pričenjamo razumevati tudi to njeno najbolj skrito in nikdar izrečeno misel. Kaj nam pove to dejstvo o našem času? Ali ne vzbuja slutenj, da smo dospeli do neke skrajne točke; — ne

drznem si reči, ali do predsmrtne jasnosti, ki se zdi podobna tej umetniški vesoljni odpustljivosti, ali do prve zarje novih življenjskih možnosti, ki so se doslej zdele nemogoče... Bodi temu kakor koli, eno je gotovo: temeljna misel umetnosti je, in je velika, edinstvena in — nevarna. Velika, ker sega preko meja človeškega razuma, edinstvena, ker je njen duh tuj duhu religij in moral, in nevarna, ker grozi uničiti v nas nekaj za življenje neobhodnega. Toda ali ni vsaka popolnost nevarna in ali ne grozi vsemu človeškemu s poginom?

Gesta, ki vsebuje rečeno miselnost, je gesta vse umetnosti od početka do danes. «Svetovni nazor umetnosti» je skrit v resnični umetnosti vseh časov in je prav tako in na isti način vsebovan v Homerju kakor v Tolstem ali Dostojevskem ali v katerem koli umetniku današnje dobe. Je tedaj nezavedni, v umetniški gesti izraženi nazor svobodnih duhov vseh dob, s katerim se vsaj nevede sklada vsakdo, ki umetnost uživa, in vsaj v času, ko je z njo v stiku. Lahko je tudi zavedni nazor umetnika, dasi ne sme skušati potvoriti izpovedi njegove narave in se mora izraziti le v njegovi notranji gesti ne pa v direktnih izjavah. Mora pa ga zavedno poznati, razumeti in kot zmisel umetniške geste priznati mislec, ki umetnost tolmači in sodi. Sicer se mu bo godilo, kakor se je že neštetim, da bo odklanjal umetniško življenje v bitja, ki so po njegovem mnenju takega življenja nevredna, in umetniško izpovedovanje lastnih narav, ki niso v skladu s preprosto in okorno moralo njegovega nazora ali religije. Za umetnika pa velja ena sama zapoved: imeti sposobnost in pogum za svobodo na vse strani, zlasti napram samemu sebi, v vseh smereh svoje bitnosti in ne najmanj napram lastnemu nazoru.

V B A R U

M I R A N J A R C

Visoka, trinadstropna hiša s portalom iz sedemnajstega veka. Nekoč so tu bivali ponositi plemiški meščani, ki so se pri njih shajali izbrani povabljeni k tihim družinskim zabavam v slogu Bachovih sonat. Zdaj prebivajo tu uradniške družine, v pritličju je nameščena trgovina za elektrotehnične priprave, v podzemlju pa velika klet, ki jo je novodobni podjetnik pretvoril v nekak bar.

Tu je vstopil Mihael Grobar.

V megli dima in težkem ovzdušju se gostijo hrupne množice gostov v zaporednih treh sobah, druga od druge višje ležeča. V

zadnji je na majhnem, s pisanim pregrinjalom pokritem odru razvrščen jazzbandski orkester. Vedno več gostov prihaja: sumljivi pari, ki so si poiskali tu zavetišča, brezdomci in naveličanci, utrujenci in pustolovci.

Ves kraj izdihava breznadejno žalost, ki vsrkava stotero zagrenjenih življenj. Godci svirajo spakovaje se in divje zanosito. Melodija je razklana v drobce zvenčanja, ki se love, spotikajo in zaletavajo, sekajoči, hreščeči kakor ples, ki omaljša vse te trudne ljudi. Obrazi so okamenel krik brezumja. Nekateri pripevajo brez besed, le da jih spremljava godbe še bolj razvnema in sprošča. Mihael se razgleduje po sobi, da bi našel primeren prostor. Hoče se mu neznancev, ki bi ga sprejeli k sebi. Ozira se in prisluškuje. Tam sedi trojica glasnih tovarišev, ki vzbujajo pozornost s svojim vedenjem. Prvi spominja na zamaknjenca iz srednjeveškega lesoreza: nesorazmerno suhotno telo v črnem, starinskem površniku, velike globoko vdrte oči, gosti temni lasje, kot da so jih zmršili viharji. Drugi je najostrejše nasprotje: gladko obrit športnik z ameriškimi naočniki, rdečeličen in ves usmerjen na droben smeh, tretji je «dostojen človek», ki bi ga smatral za uradnika. Prav tretji je pritegnil Mihaelovo pozornost. Vzhičeno pripoveduje o «absolutnih kriterijih», o «organskem razvoju», o «objektivnosti» in o «zakovitosti oblike»...

Mihael se približa in jih naprosi za prostor. Kmalu so si znanci. Mihael se razživi. Naroči buteljke in cigaret. Tako si je kupil vstopnico za njihovo družbo. Črnelasi zamaknjenc — Jakob Jež — pripoveduje. Izpoved iz zagrenjenosti in hrepenenja. Športnik se smehlja. Bog ve, kolikrat je že slišal to zgodbo. Mihael posluša in podoživlja. Prevzemajo ga te odsekane, včasih brezzvezne besede bivšega časnikarja, mrkega invalida, zamikajočega se obsedenca, ki pripoveduje o svojih romanjih, razočaranjih in iskanjih. «Pobegla duša sem! Kaznjenc sem. Moj greh? Moj greh: učlovečenje. Moja duša ni našla pravega telesa. Večna tragedija...» Blazno mu žare oči, zravna se kot pridigar, in sekajoče začne prednašati:

«Statt der lebendigen Natur,
da Gott die Menschen schuf hinein,
umgibt in Rauch und Moder nur
dich Tiergeripp und Totenbein...»

Roka vztrepeta, pogled se povesi.

«Ste že čuli? Stara pesem, ali v meni je živa, strašno živa. To peče, peče! To je kakor božje poslanstvo. Nekoč bo razodeto, ko ne bo Jakoba Ježa več med živimi... Pijmo, bratje...»

Spet se strese, glas se prihuli v boječ šepet: «Zdaj sem dospel do sedme postaje. Sedma je sveta. Prikazujejo se mrtvi, razcvetajo se dežele, ki jih telesne oči ne vidijo. Kraljestva pobegle duše. Ha, pobegla duša. Bijem se do onemoglosti. To je svatovanje z božjimi sli. O, duša zaprta v trohnivo telo odpuščenega pisarja. Magnetizem, imaginizem...»

Roka je segla po čaši.

Mihael ga je objel s strmečim pogledom, kajti vsega ga je prežarila vročičnost tega čudnega zanesenjaka.

«Verujete v to?» je vprašal vzhičenca, «tedaj ste pesnik!»

Športnik se je nasmehnil: «To je pesništvo iz 13. stoletja...»

Zanesenjaka se ni zmenil za opazko, ampak je nadaljeval: «Ogenj sem, ki bo svetil, ko bo Jakob Jež samo še okostje. Tak kakor sem, nisem za med ljudi. Nestrpen sem. Sredi noči se zbudim. Tišina zvezd mi ne da miru. Ogromnost nočnega vesoljstva me bolj vznemiri kot lepo dekle. Jokal bi ali vriskal od razviharjenosti, da bi se sprostil. Svoboda, brat, je deveta dežela. Kdo jo doseže, kdaj stopim vanjo? Najstrašnejši je enomerni krogotok življenja...»

«Poznam to bolezen,» ga je Mihael prekinil in strahoma vprašal: «Mar ni rešitve?...»

Z roko si je pokrtil pogled in se sklonil nad mizo. Sam vase je šepetal: «Nesmisel, nesmisel!»

*

Mihael doživlja prostor popolne praznote. To je središče v znamenju postaje. Do tu se je življenje vzganjalo neprekinjeno. Tudi od tu dalje se bodo valovi razpenili v močnem toku. Toda v tem središču se bo določila smer strugi.

Mihael na začetku poti. V tem zanesenjaku vidi sebe, kakor bi morda utegnil nekoč postati. Ve, da ne bo nikoli zanesenjaka, toda prav tako trdno sluti, da se mora prej ali slej izvršiti tajna obljuba o njegovem poslanstvu. Čudno domače mu je v tej družbi, zato tudi čudno žalostno. Kakor da je razgaljen pred njimi, ki jim je znano o njem še to, kar je njemu samemu zastrto.

*

«Da bi znal tudi jaz tako peti,» presune Mihaela. Ozira se po treh tovariših, ki mu jih domišljija pretvarja v tajnopomenljive prispedobe. Ali niso to sanjski varuhi na pragu duhovnega sveta? Močno je vino, težka je godba, blazno lepa je vsa ta omotičnost. Mihael vzklikne: «Pravite, da ste ogenj, ki bo šele svetil? Kruto se varate. Pozabljenih ženijev ni! Morda sem jaz neodkrit biser, ki sveti pod zemljo?»

Ostro se zasmeje, da se zdrznejo. Kdo je ta tujec z božjastno mrzličnostjo?

«Pena sem, ki se razpoči v zraku brez šuma. Slabič sem, slabič... Spačenec sem, ki se me še smrt izogiba...»

Besede pa so utonile v godbi in petju, ki se pregrinja venomer. Veča se motnjava, telesa so razgibana, rdeča bleščavost žari od vsepovsod.

Športnik se smehlja:

«V dvajsetem veku še blodijo bičarji in skakači?! Kakor bi me zaprli v čumnato, kjer je vse dušljivo in trohnivo. Ali nas še niso ozdravila blesteča imena Engelhardt, Martin, dr. Peltzer? Nurmijev tek na 800 metrov je bolj sijoč kot najlepša pesem. Poznate R. Brieza? Ne? Ta nogometaš je dosegel rekord v prenosu krvi. Dvestokrat si je dal odpreti žile, da daruje svojo kri bolnikom. Dejal je: «Delam kri kot drugi verze...» Olimpijsko telo je edini umotvor, ki je vreden občudovanja. Edina slast, ki ne ugonablja, je občutje rekorderstva. Toda jaz sem pesnik. Pesnik, ki ga ne obiskujejo več bolezn. Najvišji izraz lepote je koristnost. Skladišče je veličastnejša stavba od Rodinovega Balzaca. Služimo človeštvu, ne posameznim bolnikom duha. Svojčas so že razglašali slična gesla, ali šele zdaj jih udejavljajo. Pesnik sem, ali pesmi v starem smislu nisem še nobene napisal. Kadar se merim na svojem Fiatu v stokilometrski hitrosti z vetrom, doživljam pesem.»

V domišljiji jo podoživlja tudi Mihael. Kakor so ga razvnela blazna vzhičenja verskega blodneža, prav tako ga je razplemenilo športnikovo proslavljanje hitrosti, bojevitosti in premoči. Spominja se, s kolikim drgetom je prisostvoval velikim tekmam, s kakim nemikom je zasledoval avtomobilske dirkače, kako prevzet je utonil v valovje tisočglave množice, ki je zmagovalca oduševljeno pozdravljala. Toda komaj se je vihar pomiril, že se je čutil prav tako praznega in zapuščenega, prav tako tujega prejšnji vzhičenosti, ki se ga je bila polastila samo mimogrede. In zavidal je spet ljudi, ki jim je pogled hladno miren, ki ne priznavajo skrivnosti velikih radosti in globokih žalosti, ki vse premerijo in vse obrazložijo. Take si je predstavljal znanstvenike, ki izsledujejo zakonitost vsega dejanja in nehanja in prinašajo v življenje red in jasnoto. Ali ne sedi kraj njega prav tak znanstvenik, ta mirni uradnik, ki je še pravkar govoril o «absolutnih resnicah» in o kriterijih. Ozre se vanj, ki izseva nenavadno varnost in urejenost. On ga niti opaziti ne. Govori športniku in Mihael hlastno poslušaja:

«Razumem to vretje in razvnetje sedanjikov. To je povračanje k nagonstvu, ki je edino orientacijsko sredstvo v življenju. Misel-

nost je do dna razbegala človeka. Skepsa je otrovala kri in zameglila veder pogled...»

Mihael se zdrzne. Prav tako čuti on sam. Otrovana kri, zameglen pogled! Odtod to nemirno beganje iz nasprotja v nasprotje. Odtod to obupno doživljanje neutešenosti in strah pred samotnostjo. Mihael ne posluša več. Zmedenost se ga polašča. Ali po težkem vinu, ali po kaleidoskopsko vrtečih se doživetjih, ki so ga potegnili v vrtimec spominjanj.

Brzinsko pobliskavajo mrzlični sni, ki so bili nekoč resničnost: daljna velemesta, smejoče se nočne plesalke, aristokratski obupanci, obsedeni črnici, bančni konkvistadorji, šarlatani in igralci, anarhisti in stvaritelji... in on sam sredi njih, vedno razgiban, nikoli sam svoj, zamolklo pričakujoč nečesa, kar bi ga za večno spokojilo, uravnovesilo in utešilo.

Sproščanja, sproščanja! je vedno klicalo njegovo koprnenje, kakor zadržano valovje, ki se hoče razliti preko struge.

Omotično je vse okrog njega. Kakor da so vsi izgubili zavest. Zaplesala je dvorana, strašno je vpitje, ki se lovi med rdečimi stenami. Vsi vro in se preHITEVAJO. Ali je to divji ples, ali je vesoljna poblaznelost? Še on se požene v ta beg, ki sprošča in osvaja življenje. Ali ni godba nenadoma utihnila? Odkod odrevenelost, ki je okamenila vse te drveče brezumnike? Razpali se podoba Zore v mesečini. Pojavi se jeguljasta gladkost kalnega Svibnika. Grozotno se pobrezmeji veliki meščan Peter Grobar.. Tišina. Kaj so vsi onemeli. Mihael se zravna in prešerno zakliče:

«Igrajte! Igrajte!» Kot da hoče iztrgati iz sebe ves vihar, zapoje s silnim glasom: «Bam, bam, bammy shore...»

Tisoč pogledov se zapiči vanj. Dušeče je ozračje. Kakor da je sam v središču brezmejnega kroga... kakor da zro vanj milijoni. Kriči: «Igrajte, igrajte!»

Ljudje vstajajo, zro, trepetajo.

«Igrajte, plešite, rušite!» Segel je po listnici. Bankovci lete na oder k godcem.

Vstal je. V blazni besnosti se je pognal v sunkovit ples. Od nekod je odjeknil ploskot. Vpitje in prestrašeno klicanje se meša s krotom. Vse se je razgibalo. Godba je oživela. Ognjeno podžigajo zvoki. Mihael pleše, pleše...

Krči mu stresajo telo, krivenčijo lica, vijejo roke. Opotekajo se koraki, vse se poveša, stene se nagibajo druga k drugi, vedno bolj naglo, vedno z večjim šumom. Luči ugašajo. Vse se pomračuje. Noč, noč, noč... Mihael je doplesal.

MIKLOŠIČ FRANC

RUDOLF KOLARIČ (Nadaljevanje.)

Miklošič je tudi pri tovariših, prijateljih in znancih splošno veljal za zelo učenega moža. Vraz ga imenuje «visoko-visoko-vučenega glasovitega... Miklošiča», samega sebe pa «preprostega Slovenca» (Děla. V, str. 167). Že v Gradcu je Miklošič hotel napisati primerjalno slovnico slovanskih jezikov, dočim naj bi Vraz sestavil slovanski primerjalni slovar.⁸

Pri vsem tem pa jasno vidimo, da si je Miklošič že v Gradcu pridobil precej obširno filološko izobrazbo in da je z velikim zanimanjem za vse, kar je bilo s slovanstvom v zvezi, prišel že na Dunaj. Ko namreč ni dobil omenjene profesure za filozofijo v Innsbrucku, je v sredini septembra 1838 odšel na Dunaj, da bi tam končal svoje juridično-politične študije in postal advokat. Od grofa Vladislava Ostrowskega si je prinesel s seboj priporočilno pismo na njegovega svaka Dr. J. Malfattija, zdravnika nadvojvodinje Zofije. Na ta način je prišel takoj v visoke dunajske kroge in kmalu postal celo tajnik grofa Abensperg-Trauna ter učitelj njegovih otrok. Zraven pa je pridno študiral pravo in bil 28. decembra 1840 na dunajski univerzi promoviran za doktorja prava. Nekaj časa je bil pozneje (menda l. 1845.) tudi kancipient v advokatski pisarni Dr. Fingerja in po Miklošičevem lastnem zatrdilu (Murko, Forsch. 554) tudi pri Dr. Mihaelu Bachu, očetu proslulega absolutističnega ministra Aleksandra Bacha, po katerem je njegova doba dobila tudi svoje ime in ki nam jo je Slovencem lepo opisal Janez Trdina v svojih «Bahovihi huzarjih in Ilirih». A Miklošič je bil slab jurist. Celó njegov šef, advokat Bach mu je nekoč, ko je nekemu kmetu z uspehom odsvetoval pravljanje, rekel: «Vi ne boste nikdar dober advokat!» Da ga juristarija ni posebno veselila, izpričuje tudi dejstvo, da je še po juridičnem doktoratu ostal domači učitelj pri grofu Abensperg-Traunu in grofu Pállfyju.

Poleg svojega študija za juridični doktorat in učiteljevanja pri aristokratskih družinah pa je imel še zmeraj toliko časa, da je pridno zahajal v dvorno knjižnico, kjer je študiral razna dela o slovanstvu. Za svojega rojaka Jerneja Kopitarja, ki je bil takrat kustos dvorne knjižnice, si je sicer prinesel iz Gradca priporočilno pismo od grofa Vl. Ostrowskega, a ni imelo posebno

⁸ Macun, Književna zgodovina sloven. Štajerja, str. 115.

velikega uspeha. Kopitar je bil namreč zelo samosvoj in vase zaprt človek. Na Miklošiča je postal pozoren šele tedaj, ko je ta v dvorni knjižnici pogosto zahteval slovanske knjige. To spoznanje pa se je le bolj počasi utrjevalo v tisto intimno prijateljstvo, o katerem govori leta 1842. Stanko Vraz v svojem pismu Muršcu (Děla. V, str. 326), da se je namreč «s Kopitarem srepió kao Orestes i Pylades t. j. složan i jednodušan — neprijatelj ilirštine.» A l. 1839. je v Miklošiču tlelo še zmeraj toliko romantično-ilirskega ognja, da je na jesen poslal Vrazu v Zagreb, ki je tam stalno bival od konca l. 1838. (Drechsler, Stanko Vraz, 1909, str. 5) pet svojih pesmic za neki «Ilirski almanah», ki pa ni izšel (Murko, Forsch. 556). Vraz je dve pesmi natisnil v «Danici» 1840, št. 40, 42, in sicer «Ani P. iz Petrograda» in «Slavuj». Pisani sta v ilirščini, katere se je Miklošič hitro in do dobra naučil. Dolgo pa to pesnikarjenje ni trajalo. Polagoma ga je popolnoma osvojilo jezikoslovje. Kopitar mu je 14. julija 1839 posvetil en izvod svojega «Glagolita Clozianus». Na stara leta je tako dobil Kopitar zaželjenega učenca, ki je pozneje svojega učitelja daleč nadkrilil. Kopitar in Miklošič sta postala največja prijatelja. V isto gostilno sta hodila oba na hrano ter se potem skupno sprehajala in razmotrivala važna tekoča vprašanja slovanske filologije. Miklošič, ki je zasebno veliko študiral slavistiko, je dostikrat imel svoje nazore, ki jih je branil tako, da je Kopitar često vzdiknil: «Das kann nicht sein!» Miklošiča pa je to le še bolj podžgalo k temeljitemu razmišljanju in študiju, kar je za njegov znanstveni napredek rodilo izredno korist. Opustil je že znani graški načrt, da bi namreč napisal primerjalno slovansko slovnico ter je sklenil, da si pridobi najprej temeljito filološko-jezikoslovno podlago. Duhoviti in kritični Kopitar mu je v tem kazal pota. Miklošič je od njega sprejel tudi nekaj hipotez, ki se jih vse življenje ni mogel otresti, tako n. pr. tako zvano panonsko hipotezo o domovini starocerkvenoslovanskega jezika in klasifikacijo južnoslovanskih narečij; a o tem več pozneje. Sam pa imenuje Kopitarja «seinen vieljährigen Freund und in gewissem Sinne Lehrer».⁹ In samo v gotovem smislu smemo tudi imenovati Kopitarja Miklošičevega učitelja, ker prvi je bil predvsem historik in filolog, ki se n. pr. ni nikdar temeljito naučil sanskripta in litavščine, kar je Miklošič kot primerjalni jezikoslovec popolnoma obvladal.

Pač pa ima Kopitar veliko zaslugo, da je Miklošiča spravil v dvorno knjižnico, kjer je našel svoji delavnosti široko polje.

⁹ Slavische Bibliothek, I. 1851, str. 317; krajšano: Slav. Bibl.

Dolgo ga je nagovarjal, naj pusti advokaturu. «Lassen Sie diese Zigeuner, kommen Sie zu uns und werden Sie mein Nachfolger.» Tako ga je po Navratilovem sporočilu (M u r k o, Forsch. 561) pripravljaj in vabil toliko časa, da je Miklošič zaprosil za službo pripravnika v dvorni biblioteki. Vendar pa je prvič propadel, deloma radi odsotnosti Kopitarja, ki je takrat (v začetku l. 1843.) bival ravno v Rimu, deloma pa radi dvoma, «dass ein — bereits in einem so seltenen und schwierigen Fache als die slavischen Sprachen — anerkannter Gelehrter sich den minderen Arbeiten der Hofbibliothek widmen und darin bei lang verzögerter Vorrückung ausharren möchte», kot se je izrazil prefekt grof Moric Dietrichstein (M u r k o, Forsch. 561 sl.). Vendar je Miklošič že takrat deloma nadomeščal Kopitarja v njegovi službi, ko se je ta od 28. okt. 1842 do 7. maja 1843 mudil v Rimu, da bi tam ustanovil stolico za cerkvenoslovanski jezik in izpopolnil slovansko tiskarno Propagande. Bil je namreč namesto njega začasni cenzor za slovanske knjige. Celo stanoval je v Kopitarjevem stanovanju za njegove odsotnosti.

Kopitar je bil 27. aprila 1844 imenovan za dvornega svetnika in prvega kustosa, t. j. ravnatelja dvorne biblioteke in se je takoj potrudil, da bi za izpraznjeno mesto tretjega pripravnika pridobil Miklošiča, ki je bil 8. maja 1844 resnično tudi imenovan. V svoji prošnji, kateri je dodal 34 prilog, navaja znanje klasičnih jezikov, sanskrita, novogrščine, italijanščine, francoščine, angleščine in temeljito znanje slovanščine v vseh njenih narečjih. Miklošič je bil torej s tem trajno pridobljen za slovansko vedo. Kmalu potem (11. avgusta 1844) pa je umrl Kopitar. Njegova smrt je Miklošiča težko udarila, a delal je v njegovem duhu neumorno dalje, tako da je postal Dunaj ugleden slavistični center, kot si je to Kopitar želel in čigar «patriotične fantazije» iz l. 1810. so se izpolnile nekaj let kasneje, ko je bil Miklošič 1849 imenovan na novo stolico za slovanske jezike in literature na univerzi na Dunaju. Po Kopitarju je podedoval tudi cenzorsko mesto za slovanske, novogrške in rumunske spise.

Miklošič je bil po zgoraj navedenem «anerkannter Gelehrter» še preden je napisal eno samo razpravo iz območja slovanske filologije ali jezikoslovja sploh. Sijajno pa je to mnenje o njem potrdil njegov prvi spis, kritična in obširna ocena Boppove «Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutschen. I—IV. Berlin 1835—1840, ki je izšla v dunajskih «Jahrbücher der Literatur». Bd. 105. 1844, str. 43—70 z naslovom: Sanskrit und Slawisch.

V njej je Miklošič pokazal napake, ki jih je Bopp zagrešil od drugega dela svoje slovnice, ko je začel upoštevati tudi slovanske jezike in za katere je uporabljal samo Dobrovskega «Institutiones» (str. 45 njegove recenzije). A ves ton ocene je kljub grobim napakam, ki jih je našel v Boppovem delu, tako resen in strogo objektivni ter izkazuje tisto znamenito Miklošičevo duševno mirnost in treznost presojanja, kot jo je pokazal tudi pozneje v vseh svojih delih. Recenzent uči avtorja slovanskega glasoslovja in pravilnih slovanskih oblik, pravi pa na koncu ocene, da je svoje odvojeno mišljenje podal le v korist jezikoslovja in iz ljubezni do materinega jezika. S polnim pravom pa mu priznava njegove zasluge: «Der Hr. Verf. hat sich durch vorliegendes Werk einen gerechten Anspruch auf die wärmste Dankbarkeit jedes seine Sprache liebenden Slawen erworben» (str. 45 recenzije). Miklošič je s to oceno dokazal, da popolnoma obvlada slovanske jezike in kako je doma tudi v primerjalnem jezikoslovju, predvsem v sanskritu. Take ocene slavnega Boppovega dela bi takrat pač ne mogel napisati niti Miklošičev učitelj Kopitar, ki je ta znameniti prvenec svojega učenca še pred smrtjo učakal ter se mogel veseliti njegovega sijajnega uspeha.

Drugi Miklošičev spis *Radices linguae slovenicae veteris dialecti* je izšel v Leipzigu l. 1845., napisan pa je bil že l. 1844., kot to izpričuje datum na koncu knjige: «Vindobonae Cal. Decemb. 1844.» Druga stran naslovnega lista nosi značilen moto iz evangelija sv. Janeza 6. 12 v grškem in starocerkvenoslovanskem jeziku, ki se glasi v poslednjem: *Szberète izbyť ky ukruchъ, da ne pogybnetъ ničъ to že* (= Zberite ostanke drobtin, da nič ne pogine). *Radices* so prav za prav kratek etimološki slovar staroslovenskega jezika, v katerem so besede urejene po abecednem redu. Slovar vsebuje marsikatero še danes priznano etimologijo. Miklošič pridno primerja slovanske korene s sorodnimi besedami raznih indoevropskih jezikov, staroindijsčine, gotščine, litavščine, grščine in latinščine. V tej knjigi Miklošič, kot sta na to opozorila že L. Miletič, l. c. str. 420, in V. Jagić, *Исторія славянскої філології* 1910¹⁰, št. 697, še ni bil privrženec gori omenjene Kopitarjeve panonske hipoteze, marveč je podlegel Šafaříkovemu vplivu in imenoval stare spomenike cerkvenoslovanskega jezika — *bolgarske — Libri bulgarici*.

Ta dva spisa sta Miklošiču prinesla slavo najboljšega slovanskega filologa, ki je s svojim obširnimi znanjem, kritičnostjo,

¹⁰ Krajšano: Jagić, *Истор.*

pridnostjo in plodovitostjo zasenčil celo svojega učitelja Kopitarja (Pastrnek, OSN, str. 291). St. Vraz piše leta 1845. v nekem pismu Erbenu sledeče: «Dr. Miklošič čovek je vrlo učan i čini mi se, da je dostojan onog kadila, koje se pali na slavu mu u kadionicah časopisah i novinah. Odkako se nismo vidili (a tomu ima 7 god.) opet je toliko priučio novoga i divnoga, da se čovek krstiti mora od čuda, kad pomisli mladost njegovu (ima 32 god.). On je već dosad učinio za nauku crkvenoslav. jezika više nego Kopitar pod vas svoj život» (Děla St. Vraza, V, str. 373).

Leta 1845. je Miklošič izdal na Dunaju *S. Joannis Chrysostomi homilia in ramos palmarum*, staroslovensko-latinsko-grški tekst s kritičnimi opazkami in slovarjem. Dodal je dve listini, tičeči se srbske zgodovine. Starocerkvenoslovanski tekst homilije je vzel iz tako zvanega stsl. Supraselskega cirilskega rokopisa, ki so ga našli v bazilianskem samostanu v Supraslu blizu Wilne na Poljskem. En del tega rokopisa hrani tudi ljubljanska licejska knjižnica, kamor je prišel iz Kopitarjeve zapuščine.¹¹

V dunajskih «Jahrbücher der Literatur» Bd. 119. 1847, str. 1—39 je izšla z naslovom *Altslavisch* znamenita Miklošičeva ocena Ostromirovega evangelija v izdaji A. Vostokova, kjer recenzent proti izdajatelju pravilno poudarja večjo starost in pravilnost oblik v stksl. = starocerkvenoslovanskem spomeniku Glagolita Clozianus in od njega izdanih tekstih iz Supraselskega kodeksa proti onim oblikam v Ostromirovem evangeliju. Jezik tega staroruskega spomenika torej ne more biti podlaga starocerkvenoslovanske slovnice, katere prvotne oblike je treba črpati iz tako zvanih panonskih glagolskih in cirilskih spomenikov. Ruski in tudi drugi slovanski filologi so namreč pred Miklošičem in pa še dolgo časa po tej njegovi oceni bili mnenja, da je pravi starocerkvenoslovanski jezik najbolje ohranjen v Ostromirovem evangeliju. Nemški slavist Leskien je še leta 1871. napisal svojo staroslovensko slovnico na podlagi Ostromirovega evangelija. Zato je Miklošičeva slava tem večja, da je že leta 1847. spoznal pravo

¹¹ Odlomek iz Supraselskega rokopisa so tudi *Vitae Sanctorum*, Dunaj 1847, ki vsebujejo življenjepise svetnikov, katerih godovi so se praznovali 9. marca (homilija na praznik 40 mučencev), 11. marca (življenje Gregorja, rimskega papeža) in 19. marca (življenje sv. očeta Pavla preprostega). Tudi tej knjigi so pridejane opazke in slovar besed, ki jih ni v njegovih *Radices*, ter pet gramatičnih dodatkov. Še istega leta je izdal in spominu svojega učitelja Kopitarja posvetil knjižico *Vita s. Clementis episcopi Bulgarorum*. Vindobonae 1847. Ta grški tekst je zelo važen za zgodovino sv. Cirila in Metoda ter njunih učencev, izdan pa je brez komentarja.

vrednost tega sicer zelo važnega spomenika. Slovanska filologija danes to njegovo mnenje popolnoma odobrava (Maretić, Rad 112,¹² str. 121). Vendar izreka Miklošič Vostokovu zasluženno priznanje in hvali zlasti njegovo vestnost, poznanje raznih virov in njegovo bistrournost. (Dalje prihodnjič.)

ZGODBA O MARATONSKEM TEKAČU

VLADIMIR BARTOL

Opazovanje življenja v naravi in njega primerjanje s človeškim sta me napravila popolnoma ravnodušnega za vse tiste tako imenovane «visoke» vrednote (predvsem pojave nravnosti) in pogled na vseobčo borbo organizmov in vrst za obstanek in razmah me je bil privedel do povsem drugačnega motrenja našega dejanja in nehanja, kakor sta mi ga bili vcepili šola in družba. Večkrat se me je loteval tedaj prezir do vseh, ki so verovali v nekaj nadčutnega in oznanjali, da more zavladati tudi duh nad telesom in ne samo telo nad duhom.

Nekoč pa sem doživel nekaj, kar je temeljito omajalo mojo vero v nepobitno pravilnost in vsegamogočnost naravoslovnega gledanja sveta in življenja. Bilo je začetkom jeseni, in kopalcev, ki so bili poleti trumoma oblegali potoček, kamor sem se hodil kopat, je bilo vedno manj.

Tisto popoldne sta bila poleg mene le še dva dečka, ki jima je moralo biti jedva po dvanajst let. Skakala sta v vodo ter sta se vadila v moči in raznih telesnih spretnostih. Eden njiju je bil nenavadno rejen in močan, drugi pa je bil videti suh in šibek. Potok je obkrožal prostor, kjer smo se kopali, v velikem loku. Zdel se mi je podoben kači, ki se je hotela zagristi v lastni rep, a se je bila v zadnjem trenutku premislila in zdrknila nato samo mimo njega. Okrog njega se je vila na notranji strani steza, tvoreča obroč, ki mu je bil premer dolg kakih sto korakov. Po njej sta se podila dečka ter skušala prehiteti drug drugega.

Nekoč sta bila za hip obstala pri meni in tedaj sem ju mimogrede vprašal, ali ju ne utruja, ko ves božji dan samo tekata in se lovita. Debeli mi je odvrnil:

¹² T. Maretić, Život i književni rad F. Miklošiča. Rad jugosl. akad. znan. i umjet. Knj. 112, 1892, str. 41—153.

«O, ne. Lahko bi danes še stokrat tekel okoli potoka, pa bi še ne čutil utrujenosti.»

Tedaj mi je šinila svojevrstna misel v glavo. Da bi nekoliko osmešil njegovo debelo pretiravanje, mu pravim:

«Dečko! Če petdesetkrat pretečeš ta prostor, dobiš stotak.»

Pogledal me je nejeverno, kot da si misli: Saj se samo šalite. Ko pa sem se sklonil k obleki, ki sem jo imel skrito pod grmovjem, in vzel iz listnice stotak ter mu ga pokazal, so se mu od veselja zasvetile oči.

«Kaj mi daste zares toliko denarja, če petdesetkrat pretečem krog?» me je vprašal, ker mi še vedno ni prav verjel.

«Tu — moja roka!» sem mu odvrnil in mu stisnil desnico.

Tedaj se je oglasil njegov slabotni tovariš: «In če bi pretekel jaz krog, ali bi tudi meni plačali sto dinarjev?»

«Prav gotovo.» Z očmi sem bil namreč dobro premeril prostor, ki je bil prav za prav bolj elipsi podoben in zato še večji v svojem obodu, in niti najmanj nisem mogel dvomiti, da ga bosta obkrožila kvečjemu le desetkrat.

Prosila sta me, naj jima dam znamenje, kdaj naj bi začela teči. Postavila sta se bila kakih deset korakov drug za drugim. Videl sem jima na obrazu, kako nestrpno čakata povelja. Na ustnicah jima je igral zadovoljen smehljaj in neprestano sta se ozirala name.

Tedaj jima dam znamenje in dečka se urno zapodita v tek.

Že takoj spočetka pa sem zapazil veliko razliko med njima. Debeli je hitel na vso moč, poskakujoč zdaj pa zdaj od veselja visoko v zrak. Suhi mu je sledil v zmernem in premišljenem tempu, kakor da hoče skrbno štediti z močmi. Ko je bil prvi obkrožil prostor in prihitel mimo mene, je zavriskal, glasno so-pihajoč:

«Prvi krog imam že za sabo!»

Posmejal sem se pri sebi, ker sem vedel, da jih ne bo imel več veliko, če bo tako tratil sile.

Njegov tovariš je bil zaostal precej daleč za njim. Ko je pritekel mimo mene, sem opazil, da diha počasi in enakomerno. Dejal ni ničesar, samo s pogledom me je opozoril, da je bil prvič obkrožil prostor. Tedaj sem opazil, da so mu oči velike ter čudne zelenkastomodre barve.

Debeli je bil očitno odjenjal v hitrosti. Rok ni tiščal več ob prsi, kakor jih držijo tekači. Visele so mu ob životu in mu ohlapno mahedrale. Ko je bil prisopel drugič do mene, ni črhnal besedice, temveč me je samo izpod oči sramežljivo pogledal...

Toda njegovemu drobnemu drugu ni bilo poznati niti najmanjše utrujenosti. Enakomerno in nekako premišljeno je tekel po stezi. Roke je lahkotno stiskal ob prsi, glavo pa je držal nekoliko nazaj upognjeno. Usta so mu bile komaj vidno odprta. Očividno je dihal še vedno samo skozi nosnice. Tudi ko je drugič hitel mimo mene, me je ošinil z istim opozarjajočim pogledom kot prej. Ko je debeli tretjič pretekel krog, me je nekam žalostno proseče pogledal. Storil je še par korakov, nato se je vrgel v travo, kakor prešinjen od hipnega spoznanja, da bi bil sedaj vsak trud odveč. Stopil sem k njemu in se mu pomilovalno posmehljaj v obraz. Zardel je in je povесil oči v tla.

Toda slabotni je neumorno nadaljeval svoj tek ob potokovem obodu. Tudi ko je bil dopolnil tretji, četrti in peti krog, nisem še opazil na njem nikake izpremembe. Vsakikrat, ko je prihitel do mene, me je pogledal s svojimi razumnimi očmi, kakor bi me hotel opozoriti: Pazi, da se ne ušteješ! Šele pri šestem krogu se mi je zazdelo, da mu je bil postal korak težji in da so mu bila usta bolj na široko odprta. Toda na obrazu mu je bilo jasno zapisano, da noče odjenjati. Še ko je bil desetič obkrožil prostor, je tiščal roke ob prsi, in ko je tekel tedaj tik ob meni, sem bil komaj zaznal njegovo sopenje; tako rahlo je bilo še.

Toda odslej je zadal vsak nadaljnji krog njegovim močem hujši udarec. Večkrat so mu že bile odjenjale roke ter se mu povésile ob šibkem telescu. Sicer se je bil še vselej obvladal in jih zopet dvignil na prsi, toda videti je bilo, da jih ne bo mogel več dolgo obdržati v tej legi. Tudi usta so se mu bila že na široko odprla in iz njih je prihajalo težko hropenje. Ko pa je prihitel mimo mene, je siloma stisnil ustnice, in tedaj sem opazil, da se mu je bila ob njih prikazala ostra poteza, ki je pričala o njegovi neomajni odločnosti.

Ko je bil petnajstič obkrožil prostor, mu je bil korak že sila težak in roke so mu bile za stalno zdrknile s prsi. Tudi ogenj mu je zamrl v očeh in na licih sem mu čital veliko utrujenost. Debeli tovariš je zaklical za njim: «Kar odjenjaj! Saj ne boš zdržal do konca.»

Toda tekač ga ni hotel poslušati, marveč je še dalje meril svojo pot. Glava, ki mu je bila zlezla daleč zadaj na tilnik, se mu je brezmočno majala na levo in desno. Ko je dvajsetič hitel mimo mene, sem opazil, da se mu noge nekako same od sebe premikajo in da so mu silno težke. Toda kljub izmučenemu izrazu na licih je pričal njegov obraz o nezlomljivi volji, vztrajati do konca. Parkrat mi je prišlo na misel, da bi ga ustavil in mu dal vsaj polovico obljubljenе vsote. Toda v meni je bilo toliko napetosti

in radovednega pričakovanja, koliko časa bo še vztrajal, da ga nisem motil v njegovem trudapolnem kroženju ob potokovem obodu.

Stopnjevito pojevanje njegovih moči mi ni pokazalo dovolj jasno tiste velike izpremembe, ki se je bila medtem izvršila na njem. Le parkrat mi je mimogrede zablislilo v zavest, da je bil med tekom strahovito shujšal in da mu sedaj kosti veliko močneje štrlijo iz že itak slabotnega telesa, ko tedaj, preden se je bil spustil v tek. Petindvajsetkrat je bil že pretekel pot okrog prostora — torej polovico domenjenih krogov —, a še ni odjenjal. Sedaj ga tudi njegov drug ni več nagovarjal, da bi odnehal, temveč mu je tudi sam sledil z največjo napetostjo.

Takrat sem se prvič vprašal: «Kaj se ne bi utegnilo temu vztrajnemu dečku vendarle posrečiti, da bi dobil stavo?» Toda ko sem si ga bil dobro ogledal, sem videl, da njegovo telo ne more vzdržati več tolikšnega napora. Kajti, čeprav je bil ohranil še vedno korak za tek, se je vendarle premikal tako počasi, da bi ga moglo prehiteti dete, ki je bilo komaj shodilo.

— Ali naj mu zakličem, da je zmagal in dobil stavo? Ali pa naj ga pustim, da kroži še dalje? sem se vprašal zopet. In vnovič je zmagala v meni do skrajnosti napeta radovednost.

Ko je prihajal sedaj mimo mene, ni bilo več niti toliko moči v njem, da bi okrenil glavo in me pogledal. Samo telo mu je narahlo vztrepetalo, kakor da bi me hotel s tem opozoriti na novi krog, ki ga je bil pravkar dopolnil.

Zdajci (kako strahotno mi je vest tedaj zarezala v srce!) se je opotekel sredi poti — bil je to njegov trideseti obroč, natanko sem si bil zapomnil — in se je zgrudil v drobno kepico. Planil sem k njemu, pokleknil ob njem na tla in ko sem mu bil dvignil glavo v naročje, sem z grozo opazil, da so mu široko razprte oči popolnoma osteklenele. Tedaj sem ga naglo položil zopet na zemljo in mu prislonil uho na prsi. Poslušal sem — tako sem poslušal, da so mi stopale kaplje mrzlega potu na čelo. Naposled se nisem mogel več varati: srce mu ni utripalo več. Tisto malo, junaško, do skrajnosti požrtvovalno srce ni več utripalo!

Tedaj mi je stopil debeli tiho za hrbet in me je vprašal s prepadenim glasom: «Ali je mrtev?» «Mrtev!» je odjeknilo z nepopisno grozo v meni. Planil sem kvišku. Debeli se je nanagloma spustil v blazen tek. Tudi jaz nisem mogel več zdržati pri mrliču. Pohitel sem do prve hiše in tam povedal, kaj se je bilo zgodilo. Potem sem zbežal domov in se zaklenil v svojo sobo ter spustil vse zavese ob oknih, da je bilo okrog mene črno, kakor v noči...

KNJIŽEVNA POROČILA

Griša: Prebujenje. Pesmi. Kranj 1927. Str. 40. Tiskarna «Sava», Kranj. — **Mozaik.** Ljubljana 1927. Str. 68. Tiskarna A. Slatnar, Kamnik. Oboje v samozaložbi.

Avtor teh dveh drobnih knjižic je doslej priobčeval svoje pesmi v revijah (pred vojno je bil pod Opeko glavni poet «Doma in sveta») in časnikih, kjer se je pokazal predvsem kot prigodničar, ki je za svojo «Domovini» prejel celo posebno državno nagrado. Svoj pravi obraz pa je hotel skromni pesnik pokazati v teh dveh zbirkah, dasi bi bil bolje storil, ko bi s kritičnim redčenjem izenotil knjižici v eno samo, ki bi ugodneje pričala zanj. Posebno prva, «Prebujenje», vsebuje pesmi, ki so ali samo rimane refleksije, ponazorjene s privzetimi in mrtvimi prisposodobami, ali pa nedozorela, ponekod celo nerazumljiva opevanja, ki toliko bolj odbijajo, kadar so neprimeren izraz erotičnih doživetij.

Včasih hoče biti Griša preprost kot narodna pesem in povzema dikcijo Maeterlinckovih štirivrstičnic, kar se mu deloma posreči, tako v «Jesenskem vasovanju», I. in II., dočim že v III. naletiš na stih:

Odkar sem te izgubil,
mladosti bajni cvet —

ki ničesar ne pove in je samo fraza, pa še privzeta. Sploh je posnemanje narodne pesmi zelo kočljivo poskušanje, ker neredko zavaja v smešnost ali pa v tisto «milinstvo», ki nam je tako zoprno v nekaterih naših «ponarodelih». Taka je n. pr. «Vaška idila», dočim je pesem «Ko udari ura» lepa, ker je zaključni akord («na odprtem oknu le spomin sloni») dovolj močan, da izlije občutje na ostale stihe. Ponekod se spomniš Ketteja (O povej mi..., 1. kitica), v «Poizvedovanju» Sardenka, «Deklè na kolesu» pa je značilen zgled za to, kakšna bi pesem ne smela biti, n. pr. samo 2. kitica:

«Mlado deklè ob slovesu
kot ptica beži na kolesu — (!)
oj kje se ustavi na poti,
kje trudne povesi peroti. (!)»

Neverjetne so podobe: bled je bil kot lipov cvet (!), cvetele nožev so osti (!), volkovi so prišli v srcé (!), če bo njegov pozdrav kot prtič bel, kot nož krvav (!), ta dolgi molk je hujši kakor gladni volk (!). Mnogo boljša je druga knjižica «Mozaik», ki pa bi tudi potrebovala še mnogo čiščenja. Kaj naj n. pr. pomeni samozavestni vzklik: «Mi nismo ne črni, ne rdeči, ne beli...» in problematično zatrjevanje «mi gremo po sredi, po sredi, po sredi»? Ali ni verz: «Pred prebujenjem mi je bilo milo mežikanje toplih, ženskih oči», če ga prestaviš v podobo — smešen? Ali pa neprimerna prisposodba: «je obrazek tvoj bled ko platno slikarsko». Takih nedostatkov bi mogel našteti še mnogo, tudi bi se spotikal ob bledoti izraza, ob neizdelanosti doživetja, ob nepesniški retoriki prigodnice «Manom Jurija Strossmayerja», ob epigonstvu «Izgnančevega naročila», «Predice», «Klica s planin» i. p. Nejasnost, ki je v tej zbirki pogosta, se razodeva n. pr. iz cele pesmi «Nekoč»: «Nekoč je vzljubil mrak / svetost vigilije (!) — / zasanjal (!) se je mak / v lepoto lilije — / razblinil se oblak / v neba jasnini je — / ubral se je korak (!) / v pravilnost (!) linije...» Mar je to uganka?

In vendar bi mogel avtor zbrati primerno število pesmi za drobno zbirko, ki bi ga bolje pokazala, kar bi bilo v korist njemu in čitatelju. Iz teh dobrih bi slednji doživel pesnikov odmev življenju: ta odmev je plah klic po tistem svetu v solncu in med rožami, svet pisanih poljan, srebrne mesečine, skrivnostnih mrakov. Ta odmev je deloma izražen v svežih stilih (n. pr. «Moja duša piše stihe...»). Zaradi skromnosti je prijeten in prikupen. V pesmih, kjer najde sebi prikladen izraz, se oživi: «Jesensko vasovanje», I. in II., «Ko udari ura», «Zadnje naročilo», «Tvoje sanje», «Moja misel je šla po dobravi», «Beduinski dvogovor», «Mene je strah prevzel», «Romanca». Zanimiva je «Vizija», ki bi bila lahko močan odmev doživetja, ki meji že na patološko stanje, da je ne moti pojmovnost «spoznanja». Da avtorju ne gre oblikovanje duhovnih doživetij v izraz, pričajo «Mi smo sinovi zemlje», «Mladosti», «To je vprašanje», «Tebi», «Gradil sem svoje duše hram», kjer je pesniško besedo zamenjala pojmovnost.

Miran Jarc.

Luč. Poljudno-znanstveni zbornik književne družine «Luč». II. Uredil Lavo Čermelj. Trst 1928. Založila tiskarna «Edinost» v Trstu. Strani 108 + XVI. V Jugoslaviji se često čuti pomanjkanje umevanja za dejanske razmere, v katerih žive slovanske manjšine v Italiji. Drugače bi ljudje ne pričakovali, da bo n. pr. tržaška književna družina «Luč» razvijala «kak program, ki bi utemeljil njeno pravico do življenja» (Lj. Zvon 1927, str. 630). Razvijanje programov je v danih razmerah docela izključeno in popolnoma nemogoče. Ta ugotovitev pa naj ne pomeni, da si želimo za slovanske publikacije iz Italije usmiljenih, solzavih, sentimentalnih kritikov, ki bi morali vse, kar tam izide, samo hvaliti že zato, ker je slovansko; to bi bilo najslabše merilo. V drugem zvezku zgoraj omenjenega zbornika je skušal F. B. s skromnimi besedami ustreči tudi tistim, ki pogrešajo programov. Tam izvemo: «Spomladi (1927) se je osnovala v tiskarni »Edinost« v Trstu književna družina »Luč«, ki si je nadela za nalogo, izdajati po možnosti parkrat na leto po eno izvirno povest, po en prevod iz svetovne literature in Zbornik znanstvene vsebine.»

Ta zvezek je še bolj poljudno-znanstven nego prvi. Na prvem mestu beremo razborito razpravo Josipa Wilfana «Politika in etnika». Politiko označa kot vedo o državi, etniko pa kot vedo o narodu. Mož, ki stoji v ospredju evropskega manjšinskega gibanja, osvetljuje teorijo in prakso v odnošjih med državami in narodi. Za Slovence, ki so jim razne države razkosale ozemlje in si jih priključile ta več, ona manj, bo to bistrenje pojmov zelo koristno. — Še važnejši je v tem trenutku članek Josipa Agnelta «Gospodarsko stanje podeželskega prebivalstva v Julijski Krajini». Opirajoč se na svoje obširno gospodarsko znanje ter na uradno statistiko in druge uradne podatke, razgrinja pisatelj pred nami vso turobno sliko povojnega gospodarskega propadanja v Julijski Krajini, odpira nove razglede v bližnjo bodočnost in svetuje, kako naj si ljudje pomagajo naprej. Ljudstvo priporoča, naj se z jekleno voljo otrese malodušnosti, naj s strokovno izobrazbo preide od ekstenzivnega k intenzivnemu obdelovanju zemlje, naj opušča vinorejstvo, ki se zaman bori s konkurenco iz starih pokrajin Italije, naj skrbi za podvig tujkega prometa ter naj se oklene treznosti in varčnosti. Prehod k intenzivnemu obdelovanju zemlje in boj proti nepotrebnemu popivanju nista za Jugoslavijo nič manj važna nego za Julijsko Krajino. — Albert Širok poroča, kako je «Pri naših upodablajočih umetnikih» v Julijski Krajini. V uvodu riše razvoj upodablajoče umetnosti v Primorju, kjer se družita sever in jug in si dve kulturi roke podajata. Nato nam predstavi skoro petdeset slovanskih umetnikov iz Julijske Krajine, izmed katerih živi skoro polovica še v tej deželi,

dočim so se drugi izselili večinoma v Jugoslavijo. Pri vsakem imenu navaja važnejše življenjepisne podatke in dodaja označbo njih umetniškega dela. — Ivan Grbec je napisal «Nekaj podatkov o glasbenem življenju po vojni». Govori z dobrim poznavanjem razmer o pevskih zborih, zvezah in tekmah, o glasbenih šolah in tečajih, o skladateljih in njihovih delih. Bridek je v tem pripovedovanju pretekli čas; skoro vse, o čemer se tu razpravlja, je — bilo in ni več, a ne po krivdi slovanske manjšine. — A. I. piše v hrvaščini o «Hrvaških publikacijah» v krajih, ki so po vojni pripadli Italiji. Ta bibliografično zelo mnogovrstni pregled je skrbno sestavljen, bogat in poučen. V njem bi se bila lahko omenila tudi knjiga «Istarske narodne pjesme», ki jih je izdala l. 1924. «Istarska književna zadruga» kot drugo, zelo pomnoženo izdajo tržaške zbirke «Hrvaške pjesme, što se pjevaju u Istri i kvarnerskih otocih» iz l. 1880., ki se omenja. — Ferdo Kleinmayr je prispeval članek «Naša šolska književnost», ki vzbuja s popisanimi usodami raznih knjig podobne trpke občutke kakor prej Grbčevo pripovedovanje o zatrtih pevskih društvih. Tudi šolska književnost je — bila. «Roma locuta» zaključuje kratko pisatelj. — F. B. je zabeležil «Nabožne publikacije», ki jih našteva 28, in «Knjižne izdaje v l. 1927», ki jih je 30. To je dopolnilo k «Slovenskim književnim izdajam v Italiji» iz prvega Zbornika. Pisatelj obljubljuje, da bo ta zaznamek leto za tetom izpopolnjeval in nudil tako stalno celotno sliko književnega dela. — L. Č. objavlja «Dodatek k razpravi „Politično upravna razdelitev Julijske Krajine“ za dobo od 30. novembra 1927», beleži nove združitve občin in razlaga temeljne podlage za preosnovno državnega zbora v skladu z načeli o korporativni državi. Na koncu nas prijetno preseneti šestnajst umetniških strani z dvajsetimi reprodukcijami najznačilnejših del slovanskih umetnikov iz Italije, predvsem slikarjev. Tako prekaša ta zvezek prvega po obsegu, pestrosti, važnosti ter po znanstveni in umetniški ceni; njegova luč je krepkejša in blagodejnejša.

P — s t — š k — n.

Splitski almanah za god. 1925/1926. Izdaje splitske občine. Split 1927. Hrvatska Štamparija. Str. 243.

Almanah, ki ga je koncem lanskega leta izdala splitska občina, je prav za prav kronika dveh let v življenju največjega pomorskega mesta naše države. To je popis živahnega razvoja in napredka na vseh poljih, dokument resne volje, popraviti pogoje prošlosti in najti pota k večji bodočnosti, dokaz odločnega stremljenja, iz neznanega mesteca ustvariti glavna vrata Jugoslavije v svet.

Delo samo s čisto strokovnega vidika morda niti ne bi zaslužilo posebne pažnje, da ni pri nas ta knjiga redkost. Saj po svetu poznamo nebroj popolnejših in lepših del te vrste, vendar ga morda ne najdemo kmalu, ki bi bilo sestavljeno s toliko vnemo in ljubeznijo. Zato ta simpatična publikacija zasluži, da se ozremo nanjo, in pa zato, da bi našim merodajnikom bila v vzgled in posnemanje.

Za uvod je znani dalmatinski zgodovinar dr. Grga Novak napisal kratek historični pregled splitskih usod in umetnostnih spomenikov, na katerih je Split tako bogat kakor le malokatero mesto v Jugoslaviji.

Iz doprinosov, ki osvetljujejo postanek in razvoj mesta v prejšnjih stoletjih, je posebno zanimiva razprava o starih matičnih knjigah, ki so se ohranile od leta 1570. dalje. Ta seznam splitskih rodbinskih imen, sestavljen na podlagi knjig o rojstvih, izkazuje, do leta 1653., v tri in osemdesetih letih torej, 1120 različnih rodbinskih imen. Od teh se jih je do danes v Splitu ohranila komaj desetina. Navedena so imena židovskih priseljencev od 17. stoletja dalje.

Značilno je, da so med imeni starih židovskih familij *hebrejska* najredkejša, dočim jih je mnogo španjolskega in laškega, manj nemškega izvora. Med zgodovinskimi dokumenti, ki jih priobčuje almanah, so razne občinsko-upravne listine iz dobe pred dobrim stoletjem, n. pr. računski zaključki, mestni proračuni, tarife delavskih plač in voznikov, tržne cene itd. Slična drobnjad razumnemu bralcu več pove od dolgih in učenih traktatov, predvsem mu pa najlaže more obuditi občutek ali vsaj slutnjo minulih časov. Ta možnost, včutiti se v prošlost, je pa lažjiko (in tudi znanstveniku) važnejša od neživega znanja pozitivnih dejstev, ki zanj nič čutnega ne pomenijo.

V praktičnem, poglavitnem delu, je predvsem adresar vseh uradov in uradnih nameščencev, šol, cerkvenih in drugih oblastev, kulturnih in gospodarskih ustanov ter statistika njihovega delovanja. Sledi popis društev in njihovih odbornikov ter seznam vseh obrtniških in industrijskih podjetij. O živahnem naraščanju prebivalstva govore statistični podatki. Zbrani so podatki o vseh predavanjih, gledaliških predstavah, koncertih in umetniških prireditvah. Knjigo zaključuje dveletna *kronika* vseh količkaj pomembnih in spomina vrednih dogodkov, ki so se zgodili v mestu ali se ga tičejo.

Knjigi so pridejane zanimive sodobne slike iz znamenitega popisa Dioklecijanove palače, ki ga je leta 1764. izdal angleški arhitekt Robert Adam, in iz potopisa L. F. Cassasa po Istri in Dalmaciji, ki je leta 1802. izšel v redakciji Josepha Lavalléeja. Reproducirano je tudi dvoje starih mestnih načrtov in najstarejši ohranjeni mestni grb. Žal, da delo v tipografskem oziru ni na višku, sicer bi tudi ilustracije prišle do popolne veljave, izdanje pa pridobilo na serijoznosti.

Ob tej pestri kroniki mesta Splita vsak dober domoljub težko občuti, da so nam Slovencem slične publikacije čisto neznane. Pa morda bi jih mi še nujneje potrebovali, ko je zgodovina naših mest široki javnosti še mnogo manj znana, njih današnje življenje in snovanje pa tudi. Poleg tega je treba pomisliti, da je Split v kulturnem oziru dandanes končno le malo važna postojanka v hrvatsko-srbskem svetu, da je le provincijalno mesto, dočim je Ljubljana prestolica in središče *naroda* in ima zato mnogo višje in obširnejše naloge. Poleg praktičnega pomena imajo taka izdanja še svojo eminentno kulturno-vzgojno vrednost, ker se moramo zavedati, da ljubezen do domovine ni neko abstraktno čuvstvo, temveč raste iz čuta skupnosti in socialne vezanosti, ki je v malih in najmanjših organizmih najjačja in najbolj osebno občutena. Plemenit lokalni patriotizem je prvi pogoj resničnega domoljubja. Za ljubezen in požrtvovalnost je pa poleg nagonskega občutka sorodnosti potrebno predvsem poznavanje in simpatija. Tako je tudi ta splitski almanah res domoljubno, res odlično vzgojno delo, ki naj v občanih okrepi zavest pripadnosti k stari kulturni celoti, zrasli v teku stoletij, ki naj zaneti zanimanje za domače mesto, njegovo usodo v burni preteklosti, njegovo življenje, borbo in uspehe v naših dneh in jih vzpodbuja k delu za boljšo bodočnost. Za občinsko zastopstvo, ki jo je izdalo, pa je knjiga lep dokument, da ti možje v borbi za materijalistične dobrine še niso docela pozabili na višje vrednote, to je na kulturo, procvit in ugled, na čast in slavno ime svojega mesta, ki je kot živ organizem eno s prošlostjo in bodočnostjo.

K. D o b i d a.

Aleksander Arnautović: Henry Becque. Ob odkritju Verhaernovega spomenika je hermetični Paul Valéry nedavno izrazil svoje veselje, ker toliko inorodcev privzema francoščino za svojo drugo materinščino. Verhaeren je, dasi rojen Flamec, storil tako, še značilnejši je zgled Jana Moréasa, Grka iz Aten, ki ga je njegova družina najprej poslala v Nemčijo študirat, a je po

svojem preudarku postal francoski pesnik. Valéry bi bil lahko nadaljeval svoj seznam z imeni: Francis Vielé-Griffin in pokojni Stuart Merrill iz Amerike, Armand Godoy s Kube kakor slavni sonetist Heredia in še precej drugih (gl. René Lara: *La littérature antillaise*, 1913), potlej Romunci: dadaist Tristan Tzara, Ch. A. Cantacuzène, L. Stern, Helena Vacarescu, Comtesse de Noailles in zadnje čase moldavski Gorki, Panait Istrati, nadalje znatno število dvojezičnih južnih Američanov, v prvi vrsti Fr. Contreras in Ventura García Calderón, nekateri Italijani, kot Marinetti, d'Annunzio itd., ali Pražan Rilke, koroškega pokolenja, ki so ob priliki pisali v Flaubertovem jeziku. Južna Slavija nima takih uskokov, razen morda zenitista Mičića, o katerem piše ljubljanski «Tank», da kani opustiti srbščino, pač pa slovstvene zgodovinarje in slovničarje: V. Jovanović (Guzla), Ibrovac (J. M. de Heredia), N. Banašević (J. de la Péruse), St. Škerlj (*Syntaxe du part. prés. et du gérondif en vieil italien*) i. dr.

Pred meseci se jim je pridružil profesor Arnautović s svojo tezo o dramatikou Becqueu. Dve leti pred njim je propal v Sorboni mladi ameriški profesor Eric Dawson, ker si je bil izbral za snov prav istega dramaturga, ki ga pa fakulteta baje podcenjuje. Vsaj neki dnevniki so hrupno vpili, češ, da vseučiliški modrijarhi sramoté Becqueov spomin! Ti so se opravičevali, rekoč, da Dawsonova razprava ni bila zrela. Arnautović zatrjuje celo, da je bila zelo slaba. Ker pa je naš rojak dosegel doktorat, je Sorbona oprala s sebe očitek, kakor bi bila načelno protivna izvornim in neodvisnim duhovom.

Kolikor poročil sem zasledil o njej, so bila vsa ugodna: študija je odlična, poučna, sodbe v njej na splošno zdrave in se gladko čita. Edina spotika za današnje hlastno dobo je ta, ker je preobširna. Tri velikanske osmerke vsebujejo več tiskane tvarine nego vsa Becqueova zbrana dela v novi Crèsovi izdaji! Kje so časi, ko so doktorske disertacije obsegale drobne zvezke ali brošurice?

Henry Becque (1837—1899) je gojil dramatski realizem, za katerega najdemo zglede že v srednjeveških misterijih, nato pri Molièreu. Ob koncu 18. stoletja zahteva Sébastien Mercier (1740—1814) po Diderotovih teorijah prikazovanje pristnih šeg in običajev: njegov *Essai sur l'art dramatique* je Racineu nemilo raztrgal (1773). Praktično je izvedel svoja navodila med drugim i v «Octarjevi samokolnici», ki je drdrala po vseh evropskih odrih. Novo idejno postojanko je zasnoval V. Hugo, čigar predgovor v «Cromwellu» (1827) je porušil stare konvencije v dramski umetnosti ter uvedel na pozorišče več resnice in življenja. Ali skoraj je čezmerni lirizem romantikov izzval Ponsardovo in Scribeovo reakcijo. Nato je Augier otvoril na pozornici študij meščanskega sloja, Dumas sin pa načel sociološke probleme. Od njega poteka sodobna komedija opazovanja, z njim je prodril naturalizem v Talijin hram. Vendar Zolovi učenci hočejo še več: neposredno istinitost brez vseh odrskih pretvez. Tedaj je André Antoine ustanovil svoj Théâtre Libre (1887). Igrajo se prizori s silovitimi učinki, pri tem se gleda predvsem na mimiko, kretnje, na zgled z ulice, na tisoč podrobnosti iz običajnega življenja. Skoro bi dejal: predčasni kinematograf.

Tej struji je Becque zakoniti oče, kljubujoč Sardoujevi in Scribeovi šoli. Edini on pa se je skoro ognil neokusnemu pretiravanju ter ostavil trajna dela, zlasti *Les Corbeaux* (1882) in *la Parisienne* (1885).

Trenutno najzanimivejši je Arnautovićev tretji snopič «Becque devant ses contemporains et la postérité». Saj se danes toliko piše o glavnih skušnjah, ki bi jih trije gledališki ravnatelji ali nezadovoljni avtorji najrajši odpravili ter nadomestili kritiko z reklamo, češ, mi smo zgolj trgovci in zahtevamo

iste pravice kot n. pr. suknarji ali živilarji. Arnautović je pokazal dramatika, svestnega svoje pisateljske naloge, v borbi s podlistkarji. Sarcey n. pr. je zahteval predvsem dobrega načrta, zgradbo, učinkovit zaplet, dejanja, peripetije. Ne da bi bil odrekal piscu «Gavranov» talent, ampak bal se je, da ne bi Becqueov zgled potegnil za sabo manj darovitih začetnikov. Danes je stalno na sporedu v Francoski komediji poleg Molièrea, kateremu je najpristnejši naslednik.

A. D.

K R O N I K A

Koncerti. Glavni minus koncertnih prireditev v tekoči sezoni je pomanjkanje okusa pri sestavljanju sporedov. Pri razmotrivanju tega dejstva se mi vsiljujejo razne misli, ki jih objavljam radi tega, ker se mi dozdeva, da se jih doslej ni dotaknil še noben referent. Nanašajo se na produktivno in na reproductivno plat našega glasbenega pokreta. Z ozirom na produktivno (kompozicijsko) vrednost v zadnjih koncertnih prireditvah podanih del pogrešam pri vseh smotrene sestave programov, ki bi predstavljali kaj krepkega ali vsaj nadpovprečnega, kaj nujnega, kar bi na ta ali oni način oplodilo ali orientiralo našo skladateljsko generacijo. Ne vem, ali se dela to namenoma ali podzavestno, iz pomanjkanja orientacije ali radi napačnega pojmovanja importiranih proizvodov ali pa — (oh, gospodje prireditelji — ne kamenajte me!) — zato, ker naše reproductivne sile v tehničnem oziru, izvajanju pomembnih, a nekoliko težjih del niso dorasle. Eno je jasno: razen nekoliko Beethovnovih sinfonij ter par manj pomembnih francoskih in ruskih del nismo slišali nič drugega nego pesmice in zopet pesmice ter pesmicam sorodne klavirske in orkestralne skladbe. Škodljivo posledico tega dejstva vidimo pri naših komponistih. Zopet same pesmice! Za zbor, za glas s klavirjem, za zbor in orgle, za klavir sam itd. Za praški festival so prireditelji iskali orkestralnih del po vsej Jugoslaviji, no, s težavo so jih nabrali za cel program. Saj je prav za prav čisto prijetno, skladati dvajsettaktne zadeve; ako si količkaj praktičen, napišeš tako pesmico tekom popoldneva, stopiš o priliki k prijatelju-pevcu (še bolje k prijateljici-pevki) in čez štirinajst dni ti jo izvaja. Seve, če nisi napisal baš popolnoma konvencionalne skladbe, si moraš vzeti pač truda, da s pevcem sam naštudiraš ter eventualno izpremeniš dve, tri note, ki jih pevec ne «zadene» (rekel bo, da mu ne ležijo!). Kam nas to vodi, je jasno.

Kakšen bi bil recept zoper to? Predvsem bi se morali prireditelji koncertov zavedati, v kako svrhu naj bo koncert. Ni dovolj, ako muzika kraljeve garde pokaže, koliko mož ima in kako se dadó dinamski «zdrilati», tudi ne zadostuje, ako kak zbor zapoje par znanih pesmic v tako zvani novi interpretaciji, eventualno tehniško boljše kot jih je zapel drug zbor pred njim. Slišati hočemo novih ali vsaj novejših del, da bomo lahko primerjali z njimi kvaliteto lastnih proizvodov; slišati hočemo krepkih del, ki bi pozitivno učinkovala na produktivno generacijo ter ji omogočala vzgojo v avtokritiki; hočemo pa tudi koncertov iz različnih panog, ne samo za glasove, klavir ali veliki orkester. Nadalje hočemo daljših del, kjer se more uveljaviti slog neke dobe, nacije, struje ali individua ter hočemo končno koncertov, pri katerih prireditelju ne bo glavni namen zaslužek. Ako pa je to pri nas neizvedljivo, ne smatrajmo koncertnih prireditev več za kulturne, ampak bodisi za družabne, bodisi za trgovske zadeve.

Ne mislim podati revije koncertnih prireditev, omenjam le tisto, kar je v neposredni zvezi z našo turodno umetnostjo.

Samostojni klavirski koncert je dala Dana Golia-Koblerjeva, ki je srečno posegla v domačo klavirsko literaturo. Poleg d'Indyja in Skrjabina ter Balakireva je izvajala tudi Kogoja, Premrla, Ravnika in Škerjanca. Kogojeva krepka stran je logična doslednost, Premrl se odlikuje po prozorni formi ter čisti izdelavi, Ravnik in Škerjanc po izrazitem klavirskem slogu. Kot zborovodje so nastopili Zorko Prelovec z «Zvonom», Marolt z akademskim pevskim društvom in Dolinar z «Ljubljano». Izvajali so Adamiča, Dolinarja, Savina, Ravnika, Pavčiča, Foersterja ter Kimovca. Od teh piše za zbor najboljše Adamič, globoko koncepcijo imata Kimovec in Savin. Dolinar je v skladbi še začetnik, Ravnikov zbori mi prija radi preciznosti, Pavčičevi po svoji živahni invenciji. Muzika kraljeve garde je poleg Kalinikove sinfonije in Čajkovskega «1812» podala prav dobro plitve Milojevičeve srbske igre, ki spominjajo, žal, preveč na potpurijsko formo, in Gotovčev kolo, ki mi je pa pod Baranovičevo taktirko v Pragi ugajal neprimerno bolj. Na priložnostnih koncertih je nastopil novi «Sancinov» zagrebški trio z enim prvih Beethovnovih opusov, ki ga je izvajal tehnično dovršeno ter s popolnim razumevanjem avtorja. Betetto je zapel izborno par samospevov, istotako zaslužijo vso pohvalo Thierry-Kavčnikova, Škerlj-Medvedova in Vera Majdičeva. Orkestralno društvo Glasbene Matice vrši svojo kulturno nalogo z vso vnemo, o koncertu z dirigentoma Adamičem in Škerjancem sem poročal v «Jutru». Na novinarskem koncertu je prav dobro oddirigiral Novákovo «Slovaško suito» gledališki dirigent Balátka. Od mlajših se nam je predstavil Marjau Rus s krasnim baritonom in Betettovo šolo, Rupelj z veliko tehniko in toplim prednašanjem kot violinist ter Šivic kot spreten spremljevalec obeh. Odkrito rečeno, na posledne tri stavim večje nade nego na marsikaterega «dovršenega umetnika», želim pa vsem trem čimprejšnjo možnost, da bi se po tukaj dovršenih tehničnih študijah še umetniško izpopolnili v kakem glasbenem centru, kajti Ljubljana je v estetsko-vzgojnem pogledu za glasbenika preozka.

Slavko Osterc.

Dve francoski slovstveni nagradi. V deželi literarnih tekmovanj in dobičkanosnih «premier prix» pisatelji preko noči dobivajo slavna imena in naklade njih del kot gobe po dežju zrastejo v obilne tisočake. Jasno je, da juryje, ki prisojajo tovarišnem književnikom te dobitke slave in denarnega uspeha, ne izberó vedno pravih in najbolj vrednih kandidatov (volitve so pač volitve!), vendar ni nobenega dvoma, da tekme, o katerih razpravlja vsa čitajoča javnost in se za njih tekmovalce favorite že mesece prej potegujejo časopisi s svojimi za in proti, med publiko močno poživé zanimanje za literarno produkcijo in med konkurenti ostro razvnamejo kakovostno borbo.

Največ trušča in slovstvenih prerekanj je zbudila minulega decembra nagrada akademije Goncourt, družbe dvanajst odličnih pisateljev, med katerimi se poleg Rosnyja st., Descavesa, Courtelinea, Duhamela, Chéroua in drugih nahaja tudi pregnani rojalist Léon Daudet. Goncourtovci so podelili prvič svojo slovstveno nagrado v decembru 1903. (sedaj popolnoma pozabljenemu avtorju romana «Sovražna sila», John-Antoineu Nau), poslej pa razen v prvem vojnem letu (1914) vsako leto. Med dosedanjimi srečnimi odlikovanci najdemo več znanih imen: Claude Farrère, Francis de Miomandre, Alphonse de Chateaubriand, René Benjamin (edini, ki je za svoj vojni roman «Gaspard» že pri prvem glasovanju dosegel enoglasnost), dalje Barbusse (Ogenj), Duhamel (Civilizacija), Marcel Proust, črnc René Maran, Henri Beraud (za roman

«Križi in težave rejenege bratca», ki ga imamo v Tavzesovem prevodu), potem Sandre, Genevoix in lani Henry Deberly.

To pot je prejel imenitni «prix Goncourt» pisatelj Maurice Bedel, katerega do 7. decembra 1927. leta še dobro informirani poznavalci novega francoskega slovstva niti po imenu niso poznali. Pisatelj nagrajenega romana «Jérôme... 60° severne širine», ki ga Goncourtovci smatrajo za najboljše delo minulega leta, je bil kot sin pariških staršev rojen dne 30. decembra leta 1884. v Parizu. Razen drobne zbirke verzov «Le Cahier de Phane» (1913) Bedel, ki je po poklicu zdravnik in je vso vojno odslužil na fronti, v Vogezih in v francoski Afriki, potem pa živel v Norvegiji kot tajnik nekega zbiralca francoskih umetnin, ni še ničesar publiciral. Zdaj je postal takoj prvi njegov roman deležen tako visokega odlikovanja. Pisatelj opisuje v njem norveške družabne in zlasti družinske običaje in se v ljubavnem razmerju med francoskim pisateljem Jérômeom in norveško gospodično Uni Krag v potenkosti dotika norveških svobodnjaških nazorov o ljubezni, zaroki, poroki in razporoki, primerjajoč jih s francoskimi buržujskimi predsodki o teh človeških paktih in zadevah. Osvežujoče sije v to duhovito, delikatno knjigo resna, zastrta lepota severne pokrajine. Roman je zbudil takoj po oceni Goncourtovcev ostre polemike. Zlasti André Gide je trpko napadel pisatelja, češ, da je knjiga žaljiva za Norvežane in Francoze, za vse hkrati, ker i tem i onim pripisuje nevredne lastnosti. Tudi norveški časopisi («Tidens Tegn», «Aftenposten», «Dagbladet» i. dr.) vidijo v romanu preveč satire in neodkritosrčnosti. Avtor pa neustrašeno stoji na braniku za svoje delo, naglašujoč, da so mu Norvežani zelo pri srcu, da ljubi njih lepo domovino, da je pisal brez zlih in posmešnih misli o navadah te severne države in da bi lahko knjigi dal naslov: «Jérôme... v deželi brez laži».

Znano nagrado «Fémina — Vie Heureuse», ki jo daje ženski jury, je dobila letos pisateljica Marie Le Franc za roman «Grand Louis l'Innocent». Knjiga te slovstvenice, ki živi zdaj kot učiteljica osnovne šole v francoski Kanadi, je delo novoromantičnega kova, ki v junakinji Evi prikazuje dosti večno ženskega. Gre za varano žensko, ki se je zatekla v samoto, v kočo na bretonski goljavi, kjer spozna invalida, ki mu je vojna vzela dar govora in omračila pamet. Tega strtega revčka Eva, sama močno življenja trudna, z ljubeznijo počasi, počasi obudi k besedi in duhovni zavesti. In zdi se ji, da se je v njegovo prebujeno življenje prerodil spet tisti njen prvi, ki jo je zapustil... V neverjetno vsebino je lepo vtkana bretonska pokrajina, morje, zapuščene lande, žalostne, viharne noči.

Pavel Karlin.

Prispevek k teoriji umetniškega ustvarjanja. Ta teorija je danes zelo v cvetju. O umetniškem ustvarjanju se razpravlja in razmotriva vseprek: govori se o njem z visokimi, zagonetnimi, katedrsko-učenimi besedami, včasih zelo duhovito, še češče pa s plehko mnogobesednostjo, jalovim ugibanjem, votlim psihologiziranjem. Ako kdo teh teoretikov vpraša umetnika samega, mu bo ta najčešče odgovoril, da je njegovo ustvarjanje neprekinjena, kruta borba, pred vsem trdo in naporno delo; naprezanje vseh sil in sposobnosti, umskih in srčnih, fizičnih in psihičnih; da stvarjanje ni samó ekstatična zamaknjenost in lagodno plavanje pod oblaki, temveč neka trda in neizprosna realnost, ki si v mukah in dvomih, s trdim in težaškim delom (kateremu se ne dá primerjati noben fizičen napor) gradi nov, lasten svet, ki je v svojem bistvu neizmerno globlji in resničnejši od vsega vnanjega videza okrog nas. Neprestana krvavitev iz vseh žil — to je ustvarjanje umetnine. Zato je porod visoke in čiste umetnine najvažnejši akt na svetu.

Občinstvo, široka publika je seveda drugih misli. Široka publika meni, da ni nič lažjega pod solncem nego pisanje pesmi in povesti in gledaliških iger, slikanje podob; samo nekoliko talenta je treba in vse se opravi igraje. Zato gleda občinstvo v umetniku brezkoristnega člana družbe, nekoliko abnormalnega sanjača, ki se ukvarja z nepotrebniimi rečmi. Danes se to «naziranje», včasih prikrito, včasih odkrito, tudi med tako zvano inteligenco izraža na posebno grob in sirov način.

O tej stvari je napisal veliki angleški pisatelj Joseph Conrad (ki je bil rodod Poljak!) nekaj prav tehtnih, premisleka vrednih stavkov, ki jih je vklenil v jako mično in zabavno zgodbico. To dogodbo prinašamo svojim čitateljem v pouk in zabavo. Fina, delikatna ironija, ki veje izmed vrst, se lahko presliši — zgodba je vzlic temu kratkočasna:

Življenje ni otroška igra. Pisanje romanov prav tako ne. Ne, res ne. Je vous donne ma parole d'honneur, da ni. Nikakor ne. To poudarjam tako zelo zato, ker mi je ravno prišlo na misel, kako je pred leti tista generalova hči...

Tu pa tam so morali dobiti samotarji v svojih celicah, menihi v svojih srednjeveških samostanih, samotni modreci, znanstveni raziskovatelji in reformatorji nenadna razodetja o profanem svetu; razodetja o njega površni sodbi, ki je bila tako žaljiva za te duše, ki so se docela predale lastnemu trudopolnemu delu za stvar, za religijo ali znanost ali morda odpoved ali pa za umetnost, pa najsi je to bila zgolj umetnost šaljivca ali piščalkarja. In tako je prišla tista generalova hči k meni — ali prav za prav ena izmed generalovih hčera. Bile so namreč to tri samice, vse enakomerno stopnjevane starosti. Vodile so skupaj v sosesčini majhno posestvo, kjer so se udejstvovale bolj ali manj po vojaško. Starejša se je borila zoper slabe manire vaških otrok in je naskakovala vaše matere, da bi si priborila poklone. To se mora zdeti vsakomur brezplodno razsipavanje energije, a bila je vsaj borba za idejo. Druga hči — tista namreč, ki je nosila trd ovratnik — pa je neprestano švigala po okolici in patroljirala naokrog, in ta dama je bila, ki je pri nekem takem rekognosciranju prodrla do moje pisalne mize. V resnici je samo moji ženi napravila miroljuben popoldanski obisk, a s svojo običajno marcialično odločnostjo je vstopila z dolgimi koraki v mojo sobo, vihtela pri tem svojo palčico... ampak ne, ne smem pretiravati. To ni moja stvar. Jaz nisem humorist. Da povem torej čisto po pravici: natanko se spominjam, da je imela palico, ki bi jo lahko vihtela.

Moje hiše ne obdajajo jarki in okopi. Okno moje delavnice je bilo odprto, vrata prav tako, da je svobodno mogel v sobo ta najboljši prijatelj mojega dela: topli, tihi solnčni žarek širokih travnikov. Neskončno blagi so ležali pred menoj, a jaz — odkrito rečeno — že cele tedne nisem vedel več, ali obseva zemljo solnce in ali zvezde še krožijo po svojem predpisanem tiru. Pravkar sem nekaj svojih dni, ki mi jih je naklonila usoda, posvečal zadnjim poglavjem svojega romana «Nostromo», fantazije polne, a resnične povesti z morske obale, o kateri se tu pa tam še kedaj govori, in sicer v prijaznem zmislu; pogosto v zvezi z besedo «neuspeh» in pogosto v zvezi z besedo «čudovito». O tem protislovju si jaz ne lastim nobenega mnenja. To je eno izmed tistih spornih vprašanj, ki se ne dajo nikoli rešiti. Jaz vem samo, da sem se že dvajset mesecev odrekal najnavadnejšim slastem življenja, ki so dodeljene vsakemu najponižnejšemu bitju tega sveta, ter se kakor očaj z Bogom boril za svojo stvaritev: za koščke zemlje na kopnem, za temo Tihega zaliva, za luč nad večnim snegom, za oblake na nebu, za življenski dih, ki sem ga moral vdahniti postavam môž in ženâ, Romanov in Germanov, Judov in Arijev.

To so nemara velike besede, a drugače se dá težko označiti notranjščina in duševna napetost stvariteljskega udejstvovanja, pri katerem so duh, volja in vest vpreženi v najvišji meri, in sicer vsako uro, dan na dan, daleč od sveta, ločeno od vsega, kar nam življenje dela zares ljubo in prijetno — to je nekaj, kar se dá primerjati edinole s tisto nikdar končano muko in naporom, ki ga pretrpi, kdor hoče v ostri zimi obkrožiti Kap Horn v zapadni smeri. Kajti to je tudi borba človeka z močjo stvarnika v popolni ločenosti od sveta, brez udobnosti in življenskega ugodja; samotna borba z grizočim čuvstvom lastne onemoglosti zoper porazujočo premoč; in vse to za plačilo, ki s storjenim delom ni v nikakem razmerju, samo da človek doseže eno samo dolžinsko stopnjo. In vendar ti te stopnje, če si jo dosegel, ne odvzame živ krst na svetu. Solnce in zvezde in oblika zemeljske oble so priča tvoje pridobitve, medtem ko je prgišče knjižnih strani, najsi so še tako potekle iz tvoje lastne krvi, samo dvomljiva in sporna pridobitev. Na, tu imaš: «neuspeh» — «čudovito»: zdaj lahko voliš, nemara oboje ali ničesar — saj to so samo krpice papirja, ki so se ponoči komaj zaznavno šušljaje nafrotale kakor snežinke, ki jim je usojeno, da se pri velikem snežnem metežu raztope v solncu.

«Dober dan!»

Tako je pozdravila generalova hči. Jaz ne čujem ničesar — ne šuma ne korakov. Le minuto poprej me je objela predslutnja nečesa neprijetnega, občutje neke moteče me prisotnosti — ta edini opomin in nič drugega, nato pa je prišel zvok tega glasu in pretres kakor od strašnega padca iz silne višine — od padca, recimo, z najvišjega tistih oblakov, ki so se narahlo vili nad travniki v tihem zahodniku onega julijskega popoldneva. Seveda sem se spet naglo osvestil, z drugimi besedami, skočil sem s stola, omamljen in prepaden — sleherni živec mi je še trepetal od muke, da so me iztrgali iz sveta in me treščili v drugega — ter sem vljudno odvrnil:

«Ah, dober dan! Ne bi hoteli sestiti?»

Res, to sem odvrnil. Ta strašni, a v istini docela resnični spomin lahko pove več kot bi mogel povedati cel zvezek Izpovedi à la Jean Jacques Rousseau. Predstavlja si kdo! Nisem zakričal nad damo, tudi nisem jel premetavati pohištva; nisem se vrgel na tla in ne bil okrog sebe in si tudi na noben drug način nisem dovolil naznačiti strahotne veličine te katastrofe. Ves del sveta Costaguana (zemlja, kjer se odigrava moja povest, kot se bo kdo spomnil), možje, ženske, kopna zemlja, hiše, gore, mesto, Campo (vsako opeko, vsak kamenček sem lastnoročno postavil na njih mesto); celokupna zgodovina, geografija, politika, finance te zemlje, bogastvo Charlesa Goulda srebrnih rudnikov in prelest prekrasnega Capataza de Cargadores, čigar ime je, zakričano v noč, (doktor Monygham ga je čul nad svojo glavo — v glasu Linde Viole), je še po njegovi smrti vladalo nad temnim zalivom, ki je čuval svoje pridobljeno blagostanje in ljubezen — vse to se mi je zrušilo z oglušujočim ropotom. Imel sem občutek, da ne bom nikoli več mogel pobrati teh kosov — v istem trenutku pa sem rekel: «Ne bi hoteli sestiti?»

Morje je najkrepkejšo zdravilo. Saj se vidi, kaj doseže šolanje na osmerokrovniku navadne trgovske ladje. Ta dogodek bi moral marsikomu služiti v to, da bi spremenil svojo sodbo o angleških in škotskih mornarjih (teh toliko zasmehovanih ljudi), ki so dodobra opilili moj značaj. Kdor ne pozna mere, ni za rabo, a ob tej katastrofi sem po mojem mnenju napravil preprostom naukom teh pomorščakov vso čast. «Ne bi hoteli sestiti?» — «Bravo!» sem moral vzklikniti pri sebi. Ona je sedla. Njeni pogledi so veselo brodirali

po vseh kotih moje sobe. Popisani papirji so ležali na mizi in pod mizo; s kupa za tisk godnih rokopisov na stolu je odfrfotalo nekaj listov v daljne kote; živi listi so bili to, od črtanja ranjeni listi, mrtvi listi, ki bodo zvečer spaljeni — razvaline okrutnega bojišča po dolgem, dolgem in obupnem boju. Dolg! Verjetno je, da sem mnogokdaj šel spat in prav tolikokrat vstal s postelje. Da, verjetno je tudi, da sem marsikdaj spal, in jed, ki so jo postavili predme, zaužil in ob primernih prilikah zmiselno govoril s svojo rodbino. A nikoli se nisem zavedal enakomerne potekanja vsakdanjega življenja, ki ga mi je tiha, budna, neumorna ljubezen napravila lahko in brezšumno. V resnici se mi je dozdevalo, ko da sem neprekinjeno vse dni in noči presedel pred to pisalno mizo, obdan z razvalinami obupne borbe. Dozdevalo vsaj se mi je tako, brezmejna utrujenost mi je govorila, ki mi je s to prekinitvijo zdajci stopila v zavest — tudi strašna iztreznjenost, ki popade duha človeka, ki nenadno spozna brezkoristnost ogromne naloge in ga hkratu objame neka telesna izčrpanost, katere ne pojasni nikaka navadna mera fizičnega dela. Jaz sem na ladji pod krovom nosil na svojem hrbtu vreče žita, ki so bile tako težke, da so me s svojo težo pritiskale skoro k tlom, od šestih zjutraj do šestih zvečer (s samo poldrugo uro odmora za južine), jaz bi to moral vedeti. In jaz ljubim pisateljstvo. Visoko čislam njega čast in zelo sta mi pri srcu njega dostojanstvo in ohranitev prisrčnosti v njegovi službi. Najbrže sem bil jaz prvi pisatelj, ki ga je ta kaj prikupno opravljena dama zasačila pri izvrševanju njegovega poklica, in mučilo me je, da se nisem mogel več domisliti, kdaj sem se prvič oblekel in kako. Vsekakor so glavne zahteve pač bile izpolnjene. K sreči mojega doma je spadalo tudi dvoje sivomodrih budnih oči, ki bi že bile skrbele za to. A dozdeval sem se sam sebi — počemu, ne vem — tako zamazan kakor kak »lepero« iz Costaguane, potem ko se je ves ljubi dan rval po cestah, od temena do peta ves razmršen in raztrgan. Bojim se, da sem kaj trapasto mežikal v tisto damo. To vse je gotovo bilo jako kvarno za čast pisateljstva in za ohranitev dostojanstva v njegovi službi. Nerazločno sem videl skozi vzburkani prah mojega razrušenega sveta, kako se je mila gospodična z nalahno oveseljenim obrazom razgledovala po sobi. Pri tem se je smehljala. Čemu, za božjo voljo, se je smehljala? Nato je pripomnila tako po strani: »Bojim se, da sem vas motila.«

«Nikakor ne.»

V dobri veri je sprejela moje zagotovilo. Saj pa je bilo tudi resnično. Motila! To je seve lahko reči! Pripravila me je ob najmanj dvajset človeških življenj, od katerih je vsaktero bilo neizmerno resničnejše in polnejše nego njeno, saj so to bili ljudje, ki so jih vznášale strasti, ljudje, ki so imeli svoja prepričanja, zapleteni v državnotehtne reči, ustvarjeni iz moje lastne substance in so stremeli proti skrbno sestavljenemu smotru.

Pomolčala je nekaj časa, nato je dejala z zadnjim pogledom naokoli po bojnih razvalinah:

«In vi sedite tukaj in pišete svoje... svoje...?»

«Jaz — kako? O, saj! Ves dan sedim tukaj.»

«To mora biti res prekrasno!»

Ker nisem bil več posebno mlad, sem se bal, da me bo zadela kap, a gospodična je pustila na vrtu svojega psa, in moj pes, ki je patroljiral po travniku pred nami, ga je zagledal od daleč. Kakor pušica se je spustil na tujega psa, in vrišč oglušujočega boja, ki je zdajci prekinil tišino, bi zadoščal, da bi pognal v beg najhujšo pretečo kap. Pohitela sva ven in ločila pogumni živali vsaksebi. Potlej sem povedal gospodični, kje bo našla mojo ženo — naravnost

okrog vogala pod drevjem. Pokimala je in odšla s svojim psom ter me pustila, da sem obstal prestrašen pred smrtjo in opustošenjem, ki ga je napravila s tako lahkim srcem, in še mi je zvenel v ušesih strahovito poučni zvok njene besede «prekrasno».

Vzlic temu sem jo kesneje spremil, kakor se je spodobilo, do vrtnih vrat. Naravno, da sem hotel biti vljuden; kaj pa je dvajset človeških življenj samó v romanu, da bi človek zavoljo njih smel biti neolikan z žensko? F. A.

«Svobodna mladina.» Alfonz Gspan, slušatelj filozofije in po milosti svojih nekritičnih tovarišev tudi urednik «Svobodne mladine», se je v 1.—2. številki tega lista izvolil z nekim ošabnim in grdim pisanjem obregniti óbme. Kar pavšalno besediči o slovenski kritiki, o literarnem špekulantstvu, o moji «previdnosti, neodkritosti, nezmožnosti» (kakor da so Gspanove zmožnosti aksiomatično evidentne), o političnih in familijarnih ozirih — vse to mene ne zanima. Dejstvo je namreč, da je uredništvo «Ljubljanskega Zvona» Gspanove netalentirane in nezrele pesniške produkte, ki mi jih je ponujal, doslej vedno molóé ignoriralo.

Neposreden povod tega «satirično-kritičnega» napada je dala Gspanu moja nepovoljna ocena njegove neuspele redakcije pesmi Srečka Kosovela (cfr. Lj. Zvon, 1927, 11. številka). Zato piše: «Takrat, ko je Srečko Kosovel ustvarjal — takrat, ko je živel v težkih materialnih prilikah, ki se v njegovih pesmih neprestano zrcalijo — pa jih gospod Albrecht ni omenil, je večkrat stal pred Zvonovimi vrati...» To ni resnica! Kot se dobro spominjam, je bil Srečko Kosovel v uredništvu «Ljubljanskega Zvona» samo dvakrat in je, v prvih začetkih svojega razvoja, ponudil listu tri, štiri svoje manj značilne pesmi, izmed katerih je «Ljubljanski Zvon» leta 1923. priobčil eno. Nato se pesnik ni več oglasil. Pač pa sem na recitacijskem večeru v šentjakobskem gledališču leta 1925., kjer bi še slepec lahko opazil nebotično superiornost Kosovelovo iznad ostalih njegovih vrstnikov, Gspana et consortes, spontano povabil pesnika na sodelovanje, ki se je temu vabilu rad odzval. Da pa je pesnik naravnost skrivaj svoje najlepše in najintimnejše stvari celo pred svojimi vrstniki in sorodniki, je dovolj znano in tudi Gspan prav dobro ve. Iz pesnikove ostaline pa sem priobčeval tem raje, ker nisem posebno zaupal redakciji Gspanovi, ki je res prezrl marsikak biser in ga nadomestil z manjvrednim blagom, ker je morda sodilo v njegov «sistem». To je vse. Kar modruje Gspan na podlagi svoje neresnice, je torej golo podtikanje in nevredno sumničenje. Glede mojega izraza «Rilkejevi epigoni» pa moram priznati, da res nisem mislil Gspana; zakaj Gspana po njegovih pesniških zmožnostih ne morem prištevati niti med epigone. Vsekakor bo moral, preden se zopet oglasi, Gspan s svojim delom dokazati, da sploh je. Doslej je njegovo ime v slovenski književnosti prazen zvok.

Odlika in naravnost dolžnost «Svobodne mladine» je, da je borbena in impetuozna. Za borbo pa je treba moči in vesti. Z orožjem, kakor so klevetanje, podtikanje, neresnice in pavšalno psovanje, se slovenski stvari gotovo ne služi. Taka mladina piše sebi in svojemu narodu pogin. Fran Albrecht.

Slovenskim pisateljem! Slovenska Matica namerava za leto 1929. obnoviti «Knezovo knjižnico». V ta namen vabi slovenske pisatelje, da ji pošljejo do 1. novembra 1928. leta rokopise poljubne pripovedne vsebine na običajen način: z geslom pri spisu in s svojim imenom v posebnem pismu.

Urednikov imprimatur 11. februarja 1928.

Foto A. Berthold

C. Gold